

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ
ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ
Α', Β', Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Σωφρόνης Χατζησαββίδης,
Καθηγητής του Αριστοτελείου Πανε-
πιστημίου Θεσσαλονίκης

Αθανασία Χατζησαββίδου,
Γλωσσολόγος

ΚΡΙΤΕΣ-ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ

Αγγελική Σακελλαρίου, Ερευνήτρια
Γ' βαθμίδας του Κέντρου Ελληνικής
Γλώσσας

Θεόδωρος Νημάς, Σχολικός Σύμ-
βουλος Β/θμιας Εκπαίδευσης

Ιωάννης Μπασλής, Φιλολόγος, Εκ-
παιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Αλέξανδρος Νικολαΐδης,
Φιλολόγος, Εκπαιδευτικός Β/θμιας
Εκπαίδευσης

**ΥΠΕΥΘΥΝΟΙ
ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ
ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ**

Χριστίνα Αργυροπούλου,
Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστι-
τούτου

Ναπολέων Μήτσης, Πρόεδρος του
Τμήματος Β/θμιας Εκπαίδευσης του
Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΟΥ ΥΠΟΕΡΓΟΥ

Φώτιος Καβουκόπουλος,
Φιλόλογος, Εκπαιδευτικός Β/θμιας
Εκπαίδευσης

**ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ
ΕΡΓΑΣΙΕΣ**

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

Γ' Κ.Π.Σ. / ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ / Ενέργεια

2.2.1 / Κατηγορία Πράξεων

2.2.1.α:

«Αναμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών και συγγραφή νέων εκπαιδευτικών πακέτων»

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Δημήτριος Βλάχος

**Ομότιμος Καθηγητής του Α.Π.Θ.
Πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου**

«Συγγραφή νέων βιβλίων και παραγωγή

υποστηρικτικού εκπαιδευτικού υλικού με βάση το ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ για το Γυμνάσιο»

Επιστημονικοί Υπεύθυνοι Έργου
Αντώνιος Σ. Μπομπέτσης
Σύμβουλος του Παιδαγωγικού
Ινστιτούτου
Γεώργιος Κ. Παληός
Σύμβουλος του Παιδαγωγικού
Ινστιτούτου

Αναπληρωτές Επιστημονικοί Υ-
πεύθυνοι Έργου
Ιγνάτιος Ε. Χατζηευστρατίου
Μόνιμος Πάρεδρος του Παιδαγωγι-
κού Ινστιτούτου
Γεώργιος Χαρ. Πολύζος
Πάρεδρος Ε.Θ. του Παιδαγωγικού
Ινστιτούτου

Έργο συγχρηματοδοτούμενο 75%
από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Τα-
μείο και 25% από εθνικούς πό-
ρους.

**ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ
ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ**
Ομάδα εργασίας για το Ινστιτούτου
Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Προσαρμογή:
Ζαχαρίου Ελένη-Σπυριδούλα,
Εκπαιδευτικός
Καραβοκύρη Ελισάβετ,
Εκπαιδευτικός
Κρυσταλλίδη Λήδα-Ευφροσύνη,
Εκπαιδευτικός

Επιμέλεια:
Ζαχαρίου Ελευθερία, Ασκούμενη
Δικηγόρος
Πουρσαλίδου Κλεονίκη, Γραφίστρια

Επιστημονικός υπεύθυνος:
Βασίλης Κουρμπέτης, Σύμβουλος Α΄
του Υ.ΠΟ.ΠΑΙ.Θ

Υπεύθυνη του έργου:
Μαρία Γελαστοπούλου,
M.Ed. Ειδικής Αγωγής

Τεχνική υποστήριξη: Κωνσταντίνος
Γκυρτής, Δρ. Πληροφορικής

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ,
ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

**Σωφρόνης Χατζησαββίδης
Αθανασία Χατζησαββίδου**

ΑΝΑΔΟΧΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ

Ελληνικά

Γράμματα

**ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ
ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ
Α', Β', Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ**

ΤΟΜΟΣ 6ος

Ι.Τ.Υ.Ε. «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

➤ Τελικές προτάσεις

Τελικές προτάσεις (ή του σκοπού) ονομάζονται οι προτάσεις που εισάγονται με τους τελικούς συνδέσμους (για να, να) και δηλώνουν σκοπό.

Οι τελικές προτάσεις έχουν άρνηση μη(ν) και εκφέρονται κανονικά με υποτακτική, π.χ. Έφυγε γρήγορα, για να φέρει το τετράδιό του.

Σε ορισμένες περιπτώσεις, όταν ο ομιλητής δηλώνει σκοπό ανεκπλήρωτο, οι τελικές προτάσεις εκφέρονται με παρατατικό, π.χ. Ήθελε να ήταν συντονιστής της συζήτησης, για να του έδινε τον λόγο.

➤ **Αποτελεσματικές προτάσεις**

Αποτελεσματικές (ή συμπερασματικές) ονομάζονται οι δευτερεύουσες προτάσεις που εισάγονται με τους αποτελεσματικούς συνδέσµους (ώστε, που) και με εκφράσεις αντίστοιχες με τους αποτελεσματικούς συνδέσµους (ώστε να, που να, για να κτλ.) και δηλώνουν το αποτέλεσμα που προκύπτει από το νόημα της κύριας πρότασης.

Από τις αποτελεσματικές προτάσεις, όσες εισάγονται με τους συνδέσµους *ώστε* και *που* έχουν άρνηση *δε(ν)*, ενώ όσες εισάγονται με εκφράσεις που περιέχουν το *να* έχουν άρνηση *μη(ν)*.

Όταν εισάγονται με το *ώστε* και το *που*, εκφέρονται με οριστική απλή ή

με οριστική που εκφράζει τη δυνατότητα ή την πιθανότητα, π.χ. Τα αυτοκίνητα πήγαιναν τόσο αργά, που έμοιαζαν σταματημένα. Ήταν τόσο στενοχωρημένοι, ώστε τίποτα δε θα τους έκανε να γελάσουν. Όταν εισάγονται με εκφράσεις που έχουν το να, εκφέρονται με υποτακτική, π.χ. Του δόθηκαν τόσες λίγες ευκαιρίες, ώστε να μην μπορεί να κάνει τίποτα.

➤ Υποθετικές προτάσεις

Υποθετικές ονομάζονται οι δευτερεύουσες προτάσεις που εισάγονται με τους υποθετικούς συνδέσμους (αν, εάν, άμα) και ανάλογες εκφράσεις (εφόσον, έτσι και, στην περίπτωση που) και εκφράζουν την προϋπόθεση που ισχύει, για να γίνει αυτό που δηλώνει η κύρια πρόταση. Μια υποθετική πρόταση μαζί

με την κύρια που την προσδιορίζει αποτελεί έναν υποθετικό λόγο. Η υποθετική πρόταση λέγεται υπόθεση, ενώ η κύρια απόδοση.

Οι υποθετικές προτάσεις διακρίνονται σε διάφορα είδη, τα οποία προκύπτουν από κριτήρια σημασιολογικά και γραμματικά. Σύμφωνα με ορισμένες κατηγοριοποιήσεις, τα είδη των υποθετικών λόγων είναι τα εξής δύο:

α) Υποθετικές προτάσεις του πραγματικού: είναι αυτές στις οποίες, αν αληθεύει αυτό που εκφράζεται στην υπόθεση, τότε αληθεύει και αυτό που εκφράζεται στην απόδοση, π.χ. Αν του μιλήσεις, θα σ' ακούσει. Το ρήμα στην υποθετική πρόταση βρίσκεται σε οριστική οποιουδήποτε χρόνου, εκτός παρατατικού και υπερσυντέλικου, ενώ στην απόδοση βρί-

σκεται σε οποιαδήποτε έγκλιση, π.χ. Αν θέλεις να είσαι υγιής, μην κάνεις καταχρήσεις.

β) Υποθετικές προτάσεις του μη πραγματικού: είναι αυτές στις οποίες εκείνο που εκφράζεται στην υπόθεση ούτε πραγματοποιήθηκε ούτε πρόκειται να πραγματοποιηθεί, και το ίδιο συμβαίνει και με αυτό που εκφράζεται στην απόδοση, π.χ. Αν την ήξερε, θα την αναγνώριζε. Το ρήμα στην υποθετική πρόταση βρίσκεται σε παρατατικό ή υπερσυντέλικο, ενώ στην απόδοση έχουμε το θα με παρατατικό ή υπερσυντέλικο, π.χ. Αν είχαμε φτάσει νωρίς, θα είχαμε προλάβει τα αδέλφια σου.

Σύμφωνα με άλλες κατηγοριοποιήσεις, προστίθενται στα παραπάνω είδη και τα εξής:

α) Υποθετικές προτάσεις της απλής σκέψης του ομιλητή: σε αυτές ό,τι εκφράζεται στην υπόθεση παρουσιάζεται ως μια άποψη, υποκειμενική γνώμη του ομιλητή, χωρίς να εξετάζεται αν είναι πραγματοποιήσιμο ή όχι, π.χ. Αν επέμενε περισσότερο ο Σωτήρης, θα λυνόταν η παρεξήγηση. Το ρήμα στην υποθετική πρόταση βρίσκεται σε οριστική παρατατικού, ενώ στην απόδοση έχουμε το θα με οριστική παρατατικού ή οριστική μέλλοντα, π.χ. Αν μένατε μόνοι, θα τελειώνατε τις εργασίες του σχολείου.

β) Υποθετικές προτάσεις του προσδοκώμενου ή του επαναλαμβανόμενου: σε αυτές ό,τι εκφράζεται στην υπόθεση παρουσιάζεται ως κάτι που περιμένουμε να γίνει με βεβαιότητα ή κάτι που επαναλαμβάνεται συνεχώς, π.χ. Αν κλείσεις την τηλεόραση, θα σου μιλήσω. Αν διαβάσει πολύ, δε φοβάται τις εξετάσεις.

Στην περίπτωση που η υποθετική πρόταση εκφράζει κάτι που περιμένουμε να γίνει με βεβαιότητα (προσδοκώμενο), το ρήμα της βρίσκεται σε υποτακτική αορίστου ή σπανιότερα παρακειμένου και το ρήμα της απόδοσης σε οριστική μέλλοντα ή προστακτική, π.χ. Αν θυμηθείς όσα σου είπα την προηγούμενη φορά, έλα.

Στην περίπτωση που η υποθετική πρόταση εκφράζει κάτι ως επα-

να λαμβανόμενο, τότε το ρήμα της βρίσκεται σε υποτακτική αορίστου και σπανιότερα παρακειμένου και το ρήμα της απόδοσης σε οριστική ενεστώτα, π.χ. Αν ξενυχτήσει, ξυπνάει άρρωστος το πρωί.

Παρατηρήσεις

Υπόθεση μπορεί να εκφραστεί και με ευθεία ερώτηση, π.χ. Θέλεις χρήματα; Δούλεψε (= αν θέλεις χρήματα, δούλεψε).

Σε έναν υποθετικό λόγο η υποθετική πρόταση μπορεί να προηγείται της κύριας (απόδοση), μπορεί όμως και να ακολουθεί, π.χ. Αν ζητήσει πολλά, θα χάσει και τα λίγα. Θα χάσει και τα λίγα, αν ζητήσει πολλά.

Σε έναν υποθετικό λόγο μπορεί να έχουμε δύο ή και περισσότερες υποθετικές προτάσεις με αντίθετο

περιεχόμενο και μία απόδοση. Η σύνδεση των υποθετικών προτάσεων σε αυτές τις περιπτώσεις γίνεται μετά είτε ... είτε χωρίς υποθετικό σύνδεσμο ή με το και ... και με υποθετικό σύνδεσμο, π.χ. Είτε έρθεις είτε δεν έρθεις, εγώ θα φύγω.

Υπάρχουν στη νέα ελληνική προτάσεις που εισάγονται με τον υποθετικό σύνδεσμο αν / εάν, αλλά εκτός από υπόθεση εκφράζουν και διάφορες άλλες σχέσεις, όπως:

- Αιτία, π.χ. Αν δεν έρθει πρώτος στους αγώνες ο ανιψιός μου, δε λυπάμαι.**
- Αντίθεση, π.χ. Αν είναι καλοί αυτοί στο κολύμπι, εμείς είμαστε στο περπάτημα.**
- Αποτέλεσμα, π.χ. Αν έχει καλή υγεία, το οφείλει στην περιποίηση που έχει.**

➤ **Εναντιωματικές και παραχωρητικές προτάσεις**

Εναντιωματικές ονομάζονται οι δευτερεύουσες προτάσεις που εισάγονται με τους εναντιωματικούς /παραχωρητικούς συνδέσμους (αν και, ενώ, μολονότι) και με λέξεις ή εκφράσεις αντίστοιχες με τους παραπάνω συνδέσμους (αντί να, παρ' όλο που, ακόμη κι αν, και ας, έστω κι αν κτλ.) και δηλώνουν αντίθεση προς αυτό που δηλώνει η κύρια πρόταση, π.χ. Ενώ δεν ήταν ιδιαίτερα έξυπνος, είχε πάντοτε στη ζωή του επιτυχίες.

Παραχωρητικές ονομάζονται οι δευτερεύουσες προτάσεις που εισάγονται με τις εκφράσεις και αν, που να, ας κτλ. και δηλώνουν παραχώρηση ή και αντίθεση προς αυτό

που δηλώνει η κύρια πρόταση, το οποίο θεωρείται ενδεχόμενο ή μη πραγματικό, π.χ. Θα περάσεις να τον δεις, που να χαλάσει ο κόσμος.

Οι εναντιωματικές προτάσεις έχουν άρνηση δε(ν), αλλά και μη(ν) –όταν εισάγονται με το και ας–, και εκφέρονται με οριστική, π.χ. Αν και δεν ήταν μορφωμένος, μιλούσε θαυμάσια. Οι παραχωρητικές προτάσεις έχουν άρνηση μη(ν) (ή δε[ν], αν εισάγονται με το ακόμα κι αν) και εκφέρονται με οριστική παρελθοντικού χρόνου και με υποτακτική, π.χ. Θα δεχτούν να εργαστούν τις αργίες, ακόμη κι αν δεν πάρουν χρήματα.

➤ Χρονικές προτάσεις

Χρονικές προτάσεις ονομάζονται οι δευτερεύουσες προτάσεις που ει-

σάγονται με τους χρονικούς συνδέσ-
μους (όταν, σαν, ενώ, καθώς, α-
φού, αφότου, πριν (πριν να), μόλις,
προτού, όποτε, ώσπου, ωσότου) και
με λέξεις ή εκφράσεις αντίστοιχες
με χρονικούς συνδέσμους (όσο, ό,-
τι, εκεί που, έως ότου, κάθε που
κτλ.) και δηλώνουν τότε γίνεται αυ-
τό που εκφράζει η κύρια πρόταση.

Πιο ειδικά, οι χρονικές προτάσεις
εκφράζουν κάτι που έγινε πριν από
(προτερόχρονο), μετά από (υστερό-
χρονο) ή συγχρόνως με (σύγχρονο)
αυτό που εκφράζει η κύρια πρότα-
ση, π.χ. Αφού ετοίμασε όλα του τα
πράγματα, ξεκίνησε για το ταξί-
δι [προτερόχρονο]. Θα επιμένει κα-
θημερινά στις απόψεις του, έως ό-
του πεισθούν όλοι [υστερόχρονο].
Όποτε μπαίνει στην τάξη ο Γιώργος,
η Ανθή γελάει [σύγχρονο].

Οι χρονικές προτάσεις έχουν άρνηση δε(ν), εκτός αν εισάγονται με έκφραση που περιέχει να, οπότε έχουν άρνηση μη(ν). Εκφέρονται συνήθως ως εξής:

- **Με οριστική, όταν δηλώνουν πραγματικό γεγονός, π.χ. Καθώς προχωρούσε αμέριμνος στον δρόμο, ήρθε ξαφνικά επάνω του ένα σπουργίτι.**
- **Με οριστική που δηλώνει δυνατότητα, όταν εκφράζουν κάποιο γεγονός που ενδέχεται να γίνει, π.χ. Όταν θα απολυόταν από τον στρατό, θα έβαζε τις βάσεις για μια νέα δουλειά.**
- **Με υποτακτική αορίστου, όταν δηλώνουν μια προσδοκώμενη πράξη, π.χ. Η Έφη θα πάρει το πτυχίο της, πριν να πάρει ο Γιάννης απολυτήριο.**

- Με υποτακτική ενεστώτα και αορίστου, όταν δηλώνουν μια πράξη που επαναλαμβάνεται συνεχώς, π.χ. Όποτε διαβάσει Φυσική, νιώθει συνεπαρμένος.

Υ. Αναφορικές προτάσεις

Αναφορικές προτάσεις ονομάζονται οι δευτερεύουσες προτάσεις που εισάγονται με αναφορικές αντωνυμίες (που, ο οποίος, όσο, ό,τι κτλ.) και αναφορικά επιρρήματα (όπως, όπου κτλ.) και είτε αναφέρονται σε κάποιον όρο της κύριας πρότασης (π.χ. Μου έδωσε τις φωτογραφίες που ήθελε) είτε είναι οι ίδιες όρος της κύριας πρότασης (π.χ. Πηγαίνει όπου θέλει).

Οι προτάσεις που αναφέρονται σε κάποιον όρο (συνήθως ουσιαστικό) της κύριας πρότασης ονομάζονται επιθετικές (ή εξαρτημένες)

αναφορικές προτάσεις. Εισάγονται με τις αναφορικές αντωνυμίες ο οποίος, η οποία, το οποίο και που και λειτουργούν ως επιθετικοί προσδιορισμοί. Διακρίνονται ως προς τη σχέση τους με τον προσδιοριζόμενο όρο σε περιοριστικές (ή προσδιοριστικές) και σε μη περιοριστικές ή προσθετικές ή πλεοναστικές). Οι περιοριστικές εξειδικεύουν περισσότερο τον όρο αναφοράς, αφού περιέχουν μια πληροφορία απαραίτητη για τον ακριβή προσδιορισμό αυτού στο οποίο αναφέρονται, ενώ οι μη περιοριστικές δίνουν μια πρόσθετη πληροφορία στον όρο αναφοράς, η οποία δεν είναι απαραίτητη για τον ακριβή προσδιορισμό του, π.χ. Το σχολικό βιβλίο της Γεωγραφίας που διαβάζω δεν το καταλαβαίνω (περιοριστική). Το σχολικό βιβλίο της Γεωγραφίας,

που έγραψε η Αρβανίτη, δεν το καταλαβαίνω (μη περιοριστική). Οι μη περιοριστικές αναφορικές προτάσεις μπαίνουν στον γραπτό λόγο ανάμεσα σε κόμματα, ενώ οι περιοριστικές δεν μπαίνουν.

Οι προτάσεις που είναι οι ίδιες όρος της κύριας πρότασης (και δεν αναφέρονται σε άλλο όρο της κύριας πρότασης) ονομάζονται ελεύθερες αναφορικές προτάσεις και διακρίνονται σε ονοματικές και επιρρηματικές ελεύθερες αναφορικές προτάσεις (βλ. παρακάτω).

Οι αναφορικές προτάσεις γενικά διακρίνονται στις ονοματικές και στις επιρρηματικές.

- **Ονοματικές αναφορικές προτάσεις** είναι όσες εισάγονται με αναφορικές αντωνυμίες και λειτουργούν ως ονόματα και ονοματικές φράσεις. Στον λόγο έχουν θέση

υποκειμένου ή αντικειμένου ή κατηγορουμένου ή προσδιορισμού, π.χ. 'Όποιος βιάζεται σκοντάφτει (υποκ.). 'Έχεις τη γνώμη που μου αρέσει (προσδ.). Ειδικά οι ονοματικές ελεύθερες αναφορικές προτάσεις εισάγονται με τις αναφορικές αντωνυμίες όποιος, -α, -ο, όσος, -η, -ο, ό,τι, οποιοσδήποτε κτλ. και δεν έχουν θέση προσδιορισμού, π.χ. 'Όποιος δε θέλει να ζυμώσει δέκα μέρες κοσκινίζει (υποκ.). Να του ζητήσεις όσα θέλεις (αντικ.).

- **Επιρρηματικές αναφορικές προτάσεις** είναι όσες εισάγονται με αναφορικά επιρρήματα ή με άλλους αναφορικούς επιρρηματικούς προσδιορισμούς και λειτουργούν ως επιρρήματα, τα οποία προσδιορίζουν έναν άλλο όρο μιας πρότασης, συνήθως επιρρηματικό, π.χ. Πήγαινε εκεί όπου θέλεις. Τους άρεσε το σπίτι ό-

που πήγαιναν. Οι σχέσεις που δηλώνουν οι επιρρηματικές αναφορικές προτάσεις είναι του τόπου (π.χ. Θα φτάσει εκεί όπου θα φτάσεις κι εσύ), του χρόνου (π.χ. Έρχεται όποια στιγμή θέλει), του τρόπου (π.χ. Του συμπεριφέρεται όπως νομίζει καλύτερα), του ποσού (π.χ. Όσο ανεβαίνεις στην κλίμακα της διοίκησης, τόσο πιο δύσκολα γίνονται τα πράγματα), της συμφωνίας (π.χ. Θα γίνουν όλα, όπως τα συμφωνήσαμε), της εναντίωσης (π.χ. Όσο κι αν προσπαθήσει, δε θα τα καταφέρει) και της παρομοίωσης (π.χ. Πορευόμαστε στην οικονομία όπως πορεύεται η χελώνα στο δάσος). Ειδικά οι επιρρηματικές ελεύθερες αναφορικές προτάσεις εισάγονται με τα αναφορικά επιρρήματα όπως, όπου, οπουδήποτε, όποτε, όποτε, οποτεδήποτε, όσο, ο-

σοδήποτε και εκφράζουν τις ίδιες με τις παραπάνω επιρρηματικές σχέσεις.

Οι αναφορικές προτάσεις συνήθως έχουν άρνηση δε(ν), ενώ, όταν υπάρχει ο σύνδεσμος να, έχουν άρνηση μη(ν). Εκφέρονται κανονικά με τις εξής εγκλίσεις:

- α) Απλή οριστική, π.χ. Τα γεγονότα έγιναν όπως τα προβλέψαμε.**
- β) Οριστική που εκφράζει την πιθανότητα, π.χ. Προτιμούσε να πάει εκεί, όπου θα περνούσε καλύτερα.**
- γ) Οριστική που εκφράζει τη δυνατότητα, π.χ. Αυτός ήταν ο ηθοποιός που θα κέρδιζε τον θαυμασμό του κόσμου.**
- δ) Υποτακτική, π.χ. Θα ήθελε έναν συνεργάτη που να ξέρει να χειρίζεται ηλεκτρονικό υπολογιστή.**

Οι αναφορικές αιτιολογικές, τελικές, αποτελεσματικές, υποθετικές και εναντιωματικές ή παραχωρητικές προτάσεις εκφέρονται με τις εγκλίσεις που εκφέρονται οι αντίστοιχες επιρρηματικές δευτερεύουσες προτάσεις.

**Παρατηρώ και...
καταλαβαίνω...**

1. Ο σύνδεσμος και είναι ο πιο συχνά χρησιμοποιούμενος στη νέα ελληνική παρατακτικός σύνδεσμος, ο οποίος παίρνει και διάφορες σημασίες κατά τη σύνδεση των προτάσεων. Παρατηρήστε στα παρακάτω παραδείγματα μερικές από τις σημασίες που παίρνει ο σύνδεσμός και.

α. Η Φανή πήρε το φάρμακό της και ξεκίνησε για τη δουλειά (και ύστερα ...).

β. Έβλεπε το κύμα κι ερχόταν καταπάνω του (να έρχεται ...).

γ. Πλησίασαν στην πλατεία φοιτητές και φώναζαν συνθήματα κατά της κυβέρνησης (που φώναζαν ...).

δ. Μη διαβάζεις τα μαθήματά σου και θα δεις τι βαθμούς θα πάρεις (και τότε ...).

ε. Στην τελετή ήταν και ο πρόεδρος της Δημοκρατίας και ο πρωθυπουργός και ο πρόεδρος της Βουλής (ακόμη και ...).

στ. Κάνει τον νοικοκύρη κι όλα στο σπίτι του είναι άνω κάτω (αλλά ...).

Παρατηρούμε στα παραπάνω παραδείγματα ότι ο και άλλοτε έχει χρονική σημασία (α), άλλοτε αντιστοιχεί με το να σε βουλευτικές προτάσεις (β), άλλοτε με το που σε αναφορικές προτάσεις (γ), άλλοτε εκφράζει τη συνέπεια της πράξης που προηγείται (δ), άλλοτε έχει επιδοτική σημασία (ε) και άλλοτε έχει σημασία αντιθετική (στ).

2. Η λέξη να (σύνδεσμος και μόριο) χρησιμοποιείται πολύ συχνά στον λόγο και εισάγει προτάσεις οι οποίες λειτουργούν είτε ως αντικείμενο είτε ως υποκείμενο σε ρήματα και εκφράσεις που έχουν τη σημασία του θέλω (βουλευτική), του μπορώ (δυνητική), του εμποδίζω (απαγορευτική),

του αισθάνομαι (αίσθησης) ή ακόμη του συνηθίζω, ξεχνώ, ορκίζομαι, βιάζομαι κτλ. Οι προτάσεις που εισάγονται με το να δεν έχουν πάντα βουλητική σημασία. Παρατηρήστε στα παρακάτω παραδείγματα το είδος των προτάσεων που εισάγονται με το να και τη σημασία που παίρνει το ρήμα της κύριας πρότασης κάθε φορά.

- α. Απαγορεύεται **να** καπνίζετε στις αίθουσες.
- β. Αδυνατούμε **να** εξηγήσουμε τη συμπεριφορά του.
- γ. Τρέχει **να** προλάβει το τρένο.
- δ. **Να** σας ενοχλήσω;
- ε. **Να** έρθετε αμέσως εδώ.

στ. Συνέχεια του έδινε την ίδια συμβουλή, **να προσέχει τους υποκριτές.**

ζ. Έχεις **να κάνεις ακόμα πιο πολλά για την εκπαίδευση.**

Παρατηρούμε ότι στις φράσεις α και β οι προτάσεις που εισάγονται με το να είναι βουλευτικές, ενώ στη φράση γ η πρόταση είναι τελική, στη δ κύρια ερωτηματική, στην ε κύρια προστακτική (ή επιθυμίας) και στη στ λειτουργεί ως επεξήγηση στο ουσιαστικό συμβουλή. Τέλος στη φράση ζ, η πρόταση που εισάγεται με το να δίνει στο ρήμα της κύριας πρότασης (έχεις) τη σημασία του «οφείλω», «μπορώ».

3. Οι αναφορικές προτάσεις άλλοτε προσδιορίζουν και διασαφηνίζουν το αντικείμενο αναφοράς που βρίσκεται στην κύρια πρόταση (περιοριστικές) και άλλοτε δίνουν απλώς ένα πρόσθετο και γνωστό στοιχείο σ' αυτό (μη περιοριστικές). Στον γραπτό λόγο η διαφορά μεταξύ των δύο ειδών γίνεται εμφανής με τη στίξη. Παρατηρήστε παρακάτω τα τρία ζευγάρια φράσεων.

α1. Τα βιβλία της βιβλιοθήκης που είναι άδεια στάλθηκαν για βιβλιοδεσία.

α2. Τα βιβλία της βιβλιοθήκης, που είναι άδεια, στάλθηκαν για βιβλιοδεσία.

β1. Όλοι οι μαθητές της Β' τάξης που έχουν πρόβλημα στην ορθο-

γραφία κάνουν ενισχυτική διδασκαλία.

β2. Όλοι οι μαθητές της Β' τάξης, που έχουν πρόβλημα στην ορθογραφία, κάνουν ενισχυτική διδασκαλία.

γ1. Οι ασθενείς που πάσχουν από ανίατες ασθένειες αναπτύσσουν αμυντικές δυνάμεις.

γ2. Οι ασθενείς, που πάσχουν από ανίατες ασθένειες, αναπτύσσουν αμυντικές δυνάμεις.

Παρατηρούμε ότι στα α1, β1 και γ1 οι αναφορικές προτάσεις αναφέρονται στα υποκείμενα της κύριας πρότασης και τα προσδιορίζουν, ενώ στα α2, β2 και γ2 προσθέτουν σ' αυτά ένα χαρακτηριστικό. Πιο συγκεκριμένα, στο παράδειγμα α1 ο αναγνώστης κατά-

λαβαίνει ότι δεν είναι όλα τα βιβλία της βιβλιοθήκης άδετα και ότι στάλθηκαν για βιβλιοδεσία μόνο όσα είναι άδετα. Στο παράδειγμα α2 ο αναγνώστης καταλαβαίνει ότι όλα τα βιβλία της βιβλιοθήκης είναι άδετα και ότι στάλθηκαν όλα για βιβλιοδεσία. Κάτι ανάλογο ισχύει και για τα παραδείγματα β και γ.

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ

ΟΙ ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΥΣΕΣ / ΕΞΑΡΤΗΜΕΝΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	
ΟΝΟΜΑΤΙΚΕΣ	ΕΠΙΡΡΗΜΑΤΙΚΕΣ
Ειδικές	Αιτιολογικές
Βουλευτικές	Τελικές ή του σκοπού
Ενδοιαστικές	Αποτελεσματικές ή συμπερασματικές
Πλάγιες ερωτηματικές	Υποθετικές
Αναφορικές	Εναντιωματικές και Παραχωρητικές
	Χρονικές
	Αναφορικές

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΑ - ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

- **Λέξη, σημασία και λεξιλόγιο**
- **Ο σχηματισμός των λέξεων: παράγωγες και σύνθετες λέξεις**
- **Οι σχέσεις των λέξεων και οι σημασίες τους**

Η Σημασιολογία αποτελεί ένα επίπεδο της γλωσσικής ανάλυσης που ασχολείται με τις σημασίες της γλώσσας. Εδώ θα ασχοληθούμε μόνο με τις σημασίες των λέξεων (Λεξιλόγιο).

Φαινομενικά οι έννοιες που κρύβονται πίσω από τις λέξεις σημασία και λέξη είναι απλές, η γλωσσολογική επιστήμη όμως αντιμετώπισε

και αντιμετωπίζει αρκετές δυσκολίες στην οριοθέτησή τους. Γι' αυτό παρακάτω θα εκθέσουμε συνοπτικά αυτούς τους προβληματισμούς.

1. Η ΣΗΜΑΣΙΑ, Η ΛΕΞΗ ΚΑΙ ΤΟ ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

Με τη λέξη σημασία συνδέονται στα ελληνικά και οι λέξεις έννοια και νόημα. Οι λέξεις αυτές χρησιμοποιούνται στην καθημερινή γλώσσα συχνά με το ίδιο περιεχόμενο. Στο πλαίσιο όμως της γλωσσολογικής Σημασιολογίας αποκτούν ειδικό περιεχόμενο, το οποίο δεν έχει ενδιαφέρον να αναλυθεί εδώ. Εκείνο που έχει ενδιαφέρον να κατανοήσει κανείς είναι ότι σε κάθε εκφωνούμενη λέξη και σε κάθε εκφώνημα υπάρχει μια περιγραφική (ή αναφορική), μια συναισθηματική και μια κοινωνική

σημασία. Με την περιγραφική σημασία δίνεται η πληροφορία αυτή καθαυτή, με τη συναισθηματική δίνεται η πληροφορία μαζί με τη στάση των χρηστών απέναντι στη λέξη και στο εκφώνημα και με την κοινωνική δίνονται πληροφορίες που σχετίζονται είτε με την κοινωνική θέση του ομιλητή είτε με τη γενικότερη επίδραση του εκφωνήματος.

Για παράδειγμα, ο Μιχάλης, ένας υπάλληλος Τραπέζης, μπαίνοντας στην αίθουσα συνεδριάσεων ακριβώς στις τρεις η ώρα, για να συμμετάσχει σε μια συνάντηση των συναδέλφων του, που έχει οριστεί για την ίδια ώρα, λέει:

- Έρθα στη ώρα μου.

Το εκφώνημα αυτό μπορεί να έχει τρεις σημασίες, οι οποίες μπορεί να

λειτουργούν για τους αποδέκτες είτε ανεξάρτητα είτε συμπληρωματικά. Οι σημασίες αυτές είναι οι εξής:

- α) Περιγραφική σημασία:** πληροφορεί ο Μιχάλης ότι ήρθε στην ώρα του.
- β) Συναισθηματική σημασία:** πληροφορεί ο Μιχάλης ότι αυτή τη φορά ήταν συνεπής και ήρθε στην ώρα του, κάτι που πιθανόν δεν το κάνει συχνά. Ίσως να έχει κατηγορηθεί στο παρελθόν και από τους συναδέλφους του γι' αυτές του τις αργοπορίες.
- γ) Κοινωνική σημασία:** πληροφορεί ο Μιχάλης ότι ήρθε στην ώρα που ορίσανε και ότι αυτό θα πρέπει να κάνουν και όλοι οι συνάδελφοί του, αν θέλουν να είναι συνεπείς στις υποχρεώσεις τους.

Από τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό ότι η Σημασιολογία μπορεί να συνδέεται και με εξωγλωσσικούς παράγοντες. Γι' αυτό τα όρια μεταξύ Σημασιολογίας και Πραγματολογίας, του τομέα δηλαδή που εξετάζει τη γλώσσα σε σχέση με την πραγματικότητα, δεν είναι σαφή.

Προβληματική εξάλλου είναι και η έννοια της λέξης. Η πολύ διαδεδομένη από τα αλεξανδρινά χρόνια αντίληψη ότι η λέξη είναι μια αυτόνομη μορφολογικά και σημασιολογικά μονάδα αμφισβητείται από τη σύγχρονη Γλωσσολογία, τόσο γιατί σημασιολογική μονάδα θεωρείται σήμερα το μόρφημα, αλλά και διότι σε διάφορες γλώσσες, ανάλογα με τον μορφολογικό τύπο στον οποίο ανήκει η κάθε γλώσσα, η λέξη παρουσιάζει διαφορετικά χαρακτηριστικά. Έτσι, για παράδειγμα, στην

κινεζική η λέξη ταυτίζεται με το μόρφημα, ενώ στην τουρκική μπορεί να ταυτίζεται και με την πρόταση. Στα ελληνικά οι λέξεις μπορεί να αποτελούνται από ένα μόρφημα ή από πολλά μορφήματα. Πάντως, στο κεφάλαιο αυτό θα εξεταστούν οι λέξεις (ο σχηματισμός τους, η καταγωγή τους και οι σημασίες τους) με βάση την περιγραφική τους σημασία. Λέξη θα θεωρείται η γλωσσική μονάδα που χρησιμοποιείται ως λήμμα στα λεξικά (τυπογραφική λέξη).

2. ΤΟ ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ ΚΑΙ ΟΙ ΣΗΜΑΣΙΕΣ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ

2.1. Η καταγωγή των λέξεων

Η σημερινή νέα ελληνική γλώσσα περιλαμβάνει λέξεις από τις οποίες άλλες δημιουργήθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν από πολύ παλιά από τους Έλληνες, άλλες δημιουργήθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν αργότερα, σε διάφορες περιόδους της πορείας της ελληνικής γλώσσας, άλλες τις δανείστηκαν οι Έλληνες από ξένες γλώσσες, με τις οποίες επικοινωνούσαν λαοί που ήρθαν σε επαφή μαζί τους, και άλλες δημιουργήθηκαν και δημιουργούνται τα νεότερα χρόνια.

Τις λέξεις της νέας ελληνικής τις διακρίνουμε ως προς την προέλευσή τους σε δύο μεγάλες κατηγορίες: τις λαϊκές και τις λόγιες.

Λαϊκές ονομάζουμε τις λέξεις οι οποίες εκφράζουν κατά κανόνα έννοιες που έχουν σχέση με την καθημερινή ζωή και τις συχνές ανθρώπινες δραστηριότητες και που χρησιμοποιούνται αδιάλειπτα από τότε που εντάχθηκαν στο ελληνικό λεξιλόγιο, π.χ. καρέκλα, φαγητό, θρανίο κτλ. Στις λαϊκές λέξεις περιλαμβάνονται ελληνικές και ξένες λέξεις.

Στις ελληνικές λέξεις περιλαμβάνονται όλες όσες δημιουργήθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν από τους Έλληνες από την αρχαιότητα ως σήμερα. Ορισμένες από αυτές δεν άλλαξαν στη γραφή μέχρι σήμερα ή άλλαξαν πολύ λίγο, ενώ άλλες άλλαξαν αρκετά. Λέξεις που δεν άλλαξαν ή άλλαξαν λίγο είναι: ουρανός, έργο, από, ένα, πέντε κτλ. Λέξεις που άλλαξαν είναι: μητέρα (από το

μήτηρ), χέρι (από το χειρ), βόδι (από το βους) κτλ.

Στις ξένες λέξεις περιλαμβάνονται όσες προήλθαν από ξένες γλώσσες, σε διάφορες εποχές της ελληνικής ιστορίας, από τα αρχαία χρόνια ως σήμερα, και χρησιμοποιούνται από τους ομιλητές της σύγχρονης ελληνικής γλώσσας, π.χ. σπίτι, ρούχο, ακορντεόν κτλ. Από τα παλαιότερα χρόνια (έως τον 10ο αι. μ.Χ.) μας σώζονται λέξεις που προέρχονται από τα περσικά (π.χ. αγγαρεία, αστραπή), εβραϊκά (π.χ. αμήν, σεραφείμ, Σάββατο, Μαρία), φοινικικά (π.χ. άλφα, βήτα), λατινικά (π.χ. κελί, σπίτι, παλάτι). Από τα μεταγενέστερα χρόνια (από τον 10ο έως και τον 18ο αι. μ.Χ.) σώζονται λέξεις που προέρχονται κυρίως από τα τουρκικά (π.χ. παπούτσι, τσέπη, κέφι) και τα ιταλικά (π.χ.

μπουκάλι, πιάτο, σαλάτα), τα αραβικά (π.χ. άλγεβρα, καφές, μαγαζί, σκάκι), τα σλαβικά (π.χ. κουνάβι, πέστροφα) και τα αρβανίτικα (π.χ. γκιόνης, φλογέρα, Σούλι). Τους δύο τελευταίους αιώνες η νέα ελληνική δανείστηκε λέξεις κυρίως από τα γαλλικά (π.χ. μπλούζα, λικέρ, βαλς, ινστιτούτο) και τα αγγλικά (π.χ. βαγόνι, σάντουιτς). Πολλές από τις ξένες λέξεις, κυρίως αυτές που μπήκαν στην ελληνική γλώσσα τα παλαιότερα και τα μεταγενέστερα χρόνια, αφομοιώθηκαν από την ελληνική και προσαρμόστηκαν στο μορφολογικό της σύστημα, π.χ. σπίτι (από τη λατινική λέξη *hospitium*), πιλάφι (από την τουρκική λέξη *pilaf*), πολυθρόνα (από την ιταλική λέξη *poltrona*), ενώ άλλες, που μπήκαν κυρίως τον 20ό αιώνα, δεν αφομοι-

ώθηκαν (π.χ. ασανσέρ, γκαράζ, μάρκετ).

Λόγιες ονομάζουμε τις λέξεις που εισήγαγαν μετά την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους οι λόγιοι συγγραφείς με δύο τρόπους: α) με την επαναφορά στον γραπτό καταρχήν λόγο λέξεων της αρχαίας ελληνικής οι οποίες είχαν πάψει να χρησιμοποιούνται για πολλούς αιώνες, όπως π.χ. καθηγητής, συμβόλαιο κ.ά., και β) με τη δημιουργία νέων λέξεων, που δεν υπήρξαν στο παρελθόν, με βάση όμως στοιχεία (ρίζες, καταλήξεις κτλ.) από αρχαίες ελληνικές λέξεις, όπως γραμματολογία, πυροσβέστης κ.ά.

2.2. Ο σχηματισμός των λέξεων

Το λεξιλόγιο της νέας ελληνικής, όπως και των άλλων γλωσσών, αποτελείται από λέξεις που δημιουργήθηκαν από τους ομιλητές για να αποδώσουν κάποια έννοια χωρίς να στηριχθούν σε κάποια προηγούμενη λέξη, αλλά και από λέξεις που η δημιουργία τους βασίστηκε σε άλλη ή σε άλλες λέξεις που υπήρχαν στη γλώσσα. Έτσι, ανάλογα με τον τρόπο σχηματισμού τους έχουμε τις εξής κατηγορίες λέξεων:

- α) Ριζικές λέξεις:** όσες σχηματίζονται από μια ρίζα (θέμα) και την κατάληξη, π.χ. γράφω.
- β) Παράγωγες λέξεις:** όσες παράγονται από άλλες λέξεις με την προσθήκη ειδικών καταλήξεων, π.χ. το χρυσώνω είναι παράγωγο του χρυσός. Η λέξη από την ο-

ποία παράγεται μια άλλη λέξη λέγεται πρωτότυπη ή λέξη-βάση, ενώ η κατάληξη με την οποία σχηματίζεται η παράγωγη λέξη λέγεται παραγωγική κατάληξη.

γ) Σύνθετες λέξεις: όσες προέρχονται από δύο ανεξάρτητες λέξεις. Στις σύνθετες λέξεις η πρώτη λέξη που συντίθεται ονομάζεται πρώτο συνθετικό, ενώ η δεύτερη δεύτερο συνθετικό, π.χ. ηλιόσπορος (=ήλιος + σπόρος).

Οι λέξεις που παράγονται από την ίδια λέξη, καθώς και οι σύνθετες των οποίων το ένα συνθετικό προέρχεται από αυτή τη λέξη, ονομάζονται συγγενικές λέξεις και αποτελούν μια οικογένεια λέξεων, π.χ. διαβάζω, διάβασμα, αδιάβαστος, ευκολοδιάβαστο κτλ.

a. Παράγωγες λέξεις

Η διαδικασία παραγωγής λέξεων της νέας ελληνικής από άλλες λέξεις αφορά την προσθήκη ενός μορφολογικού στοιχείου στο τέλος του θέματος μιας λέξης, που ονομάζεται παραγωγική κατάληξη ή επίθημα. Αυτή η διαδικασία είναι γνωστή ως επιθηματοποίηση. Σύμφωνα με ορισμένες αναλύσεις της νέας ελληνικής, η παραγωγή λέξεων θεωρείται ότι γίνεται και με την προσθήκη ορισμένου τύπου μορφολογικών στοιχείων στην αρχή της λέξης. Για το θέμα αυτό βλ. και στην ενότητα Σύνθετες λέξεις, σ.60-62, ΣΤ' τόμος). Η παρουσίαση που ακολουθεί γίνεται με κριτήριο τα μέρη του λόγου.

➤ Παράγωγα ρήματα

Ρήματα της νέας ελληνικής παράγονται:

- α) Από ρήματα και έχουν διάφορες καταλήξεις, π.χ. φέγγω → φεγγί-ζω, μασώ → μασουλώ.**
- β) Από ονόματα και παίρνουν συνήθως τις καταλήξεις -άζω και -ιάζω (π.χ. ανάγκη → αναγκάζω, βράδυ → βραδιάζω), -ίζω (π.χ. ανήφορος → ανηφορίζω), -εύω (π.χ. πίστη → πιστεύω), -ώνω (π.χ. κλειδί → κλειδώνω) και -αίνω (π.χ. ζέστη → ζεσταίνω).**
- γ) Από άκλιτα και παίρνουν συνήθως τις καταλήξεις -ζω και -ίζω (π.χ. χωρίς → χωρίζω), -εύω (π.χ. κοντά → κοντεύω) και -ώνω (π.χ. σιμά → σιμώνω).**

➤ Παράγωγα ουσιαστικά

Ουσιαστικά της νέας ελληνικής παράγονται:

- α) Από ρήματα και παίρνουν συνήθως καταλήξεις που δηλώνουν είτε το πρόσωπο που ενεργεί (π.χ. εκπαιδεύω → εκπαιδευτής, τραγουδώ → τραγουδιστής) είτε την ενέργεια που γίνεται ή το α-ποτέλεσμα της ενέργειας (π.χ. διώχνω → διωγμός, κλαδεύω → κλάδεμα, φυτεύω → φυτεία) είτε το μέσο ή τον τόπο μιας ενέργειας (π.χ. κινώ → κινητήρας, παρα-τηρώ → παρατηρητήριο).
- β) Από ουσιαστικά. Αυτή η ομάδα περιλαμβάνει μεγάλο αριθμό ουσιαστικών, τα οποία διακρίνο-

**νται ανάλογα με τη σημασία
τους στις εξής κατηγορίες:**

- **Υποκοριστικά ή χαϊδευτικά:** όσα παριστάνουν μικρή τη σημασία της πρωτότυπης λέξης. Αυτή η σημασία έχει σε πολλές περιπτώσεις και χαϊδευτικό χαρακτήρα. Οι πιο συνηθισμένες καταλήξεις των υποκοριστικών ή χαϊδευτικών είναι οι εξής: -άκι (π.χ. σπίτι → σπιτάκι), -άκης (π.χ. Κώστας → Κωστάκης), -ίτσα (π.χ. πόρτα → πορ-τίτσα), -ούλα (π.χ. βροχή → βρο-χούλα).
- **Μεγεθυντικά:** όσα παριστάνουν μεγάλη τη σημασία της πρωτότυπης λέξης. Οι πιο συνηθισμένες καταλήξεις των μεγεθυντικών είναι -άρα (π.χ. καρπούζι → καρπουζάρα), -αράς (π.χ. ψεύτης → ψευταράς), -αρος (π.χ. ποντικός → ποντίκαρος).
- **Περιεκτικά:** όσα δηλώνουν τον χώρο που περιέχει ένα πλήθος

από εκείνα τα οποία δηλώνονται στην πρωτότυπη λέξη. Οι πιο συνηθισμένες καταλήξεις των περιεκτικών είναι: -ιά (π.χ. καλάμι → καλαμιά), -ώνας (π.χ. ελιά → ε-λαιώνας).

- **Εθνικά (ή πατριδωνυμικά):** όσα δηλώνουν τον άνθρωπο που κατάγεται από κάποιον τόπο. Οι πιο συνηθισμένες καταλήξεις των εθνικών ουσιαστικών είναι:
-ίτης (π.χ. Μεσολόγγι → Μεσολογγίτης), -ώτης (π.χ. Σούλι → Σουλι-ώτης), -ανός/-ανος (π.χ. Αμερική → Αμερικάνος, Σύρος → Συριανός), -ινός (π.χ. Τρίκαλα → Τρικαλινός), -ιός (π.χ. Θεσσαλονίκη → Θεσσαλονικιός).
- **Τοπικά:** όσα δηλώνουν τόπο. Οι πιο συνηθισμένες καταλήξεις των

**τοπικών είναι: -αριό (π.χ. κα-μπά-
να → καμπαναριό), -άδικο και**

- -ίδικο (π.χ. σίδερο → σιδεράδικο), -είο (π.χ. ταμίας → ταμείο).
- Επαγγελματικά: όσα δηλώνουν επάγγελμα. Οι πιο συνηθισμένες καταλήξεις των επαγγελματικών είναι: -άς (π.χ. λάδι → λαδάς), -αρης (π.χ. φούρνος → φούρναρης), -τζής (π.χ. καφές → καφετζής).
- Ανδρωνυμικά: όσα χρησιμοποιούνται για γυναίκες και προέρχονται από το βαφτιστικό ή οικογενειακό όνομα του άντρα. Η πιο συνηθισμένη κατάληξη είναι: -aina, π.χ. Γιώργος → Γιώργaina.
- Άλλες συνηθισμένες καταλήξεις ουσιαστικών που προέρχονται από άλλα ουσιαστικά είναι: -ιά (π.χ. λεμόνι → λεμονιά), -ιστής (π.χ. άνθρωπος → ανθρωπιστής).

γ) Από επίθετα: οι πιο συνηθισμένες καταλήξεις είναι: -άδα (π.χ.

έξυπνος → εξυπνάδα), -
ίλα (π.χ.
κίτρινος → κιτρινίλα), -
σύνη (π.χ.
δίκαιος → δικαιοσύνη), -τητα
(π.χ. τρυφερός → τρυφερότη-
τα), -α (π.χ. ψυχρός → ψύχρα).

➤ Παράγωγα επίθετα

Επίθετα της νέας ελληνικής παρά-
γονται:

- α) Από ρήματα: ονομάζονται ρηματι-
κά επίθετα. Οι πιο συνηθισμένες
καταλήξεις είναι: -ικός (π.χ. τρο-
μάζω → τρομακτικός), -τος (π.χ.
αγαπώ → αγαπητός) και -σιμος
(π.χ. μετρώ → μετρήσιμος).
- β) Από ουσιαστικά: οι πιο συνηθι-
σμένες καταλήξεις είναι: -ιάρης
(π.χ. χάδι → χαδιάρης), -ένιος
(π.χ. μάρμαρο → μαρμαρένιος),

-ινος (π.χ. χαρτί → χάρτινος),
-ερός (π.χ. τρόμος →
τρομερός),

-ής (π.χ. θάλασσα → θαλασσής),
-ακός, -ιακός, -ικος/-ικός (π.χ. πα-
ραλία → παραλιακός, Έλληνας
→ ελληνικός).

γ) Από επίθετα: οι πιο συνηθισμέ-
νες καταλήξεις είναι: -ούλης
(π.χ. φτωχός → φτωχούλης),
-ούτσικος (π.χ. χαμηλός → χα-
μηλούτσικος), -ωπός
(π.χ. πράσινος → πρασινωπός).

δ) Από επιρρήματα: η πιο συνηθι-
σμένη κατάληξη είναι: -ινός, π.χ.
άλλοτε → αλλοτινός.

➤ Παράγωγα επιρρήματα

Επιρρήματα παράγονται από επί-
θετα, αντωνυμίες, μετοχές και επιρ-
ρήματα. Οι πιο συνηθισμένες κατα-
λήξεις είναι: -ως (π.χ. συνεπής →
συνεπώς), -ού (π.χ. άλλος →
αλλού), -θε (π.χ. εκεί → εκείθε),

-α/-ά (π.χ. ονειρεμένος → ονειρεμένα, ανιαρός → ανιαρά).

β. Σύνθετες λέξεις

Οι σύνθετες λέξεις της νέας ελληνικής σχηματίζονται με δύο τρόπους:

- α) Με την προσθήκη στην αρχή της λέξης ενός μορφολογικού στοιχείου, που ονομάζεται **αχώριστο μόριο** ή **πρόθημα**, με μια διαδικασία που ονομάζεται **προθηματοποίηση**.**
- β) Με την ένωση δύο ή περισσότερων λέξεων.**

➤ **Σύνθεση με αχώριστα μόρια (προθυματοποίηση)**

Τα αχώριστα μόρια ή προθήματα είναι λέξεις μονοσύλλαβες ή δισύλλαβες που δε χρησιμοποιούνται ποτέ

μόνες τους. Οι περισσότερες από αυτές προέρχονται είτε από προθέσεις είτε από άκλιτες λέξεις της αρχαίας ελληνικής, ενώ λίγες σχηματίστηκαν τα νεότερα χρόνια.

Ορισμένα από τα πιο συνηθισμένα αχώριστα μόρια είναι τα εξής:

- α) α- (αν-, ανα-): προσδίδει στο β' συνθετικό στερητική σημασία, π.χ. αδύνατος (α + δυνατός), ανήλιος (αν + ήλιος), αναδουλειά (ανα + δουλειά).**
- β) ανα- (αν-): προσδίδει στο β' συνθετικό τη σημασία του «επάνω», «πάλι», «πίσω», π.χ. ανασηκώνω (ανα + σηκώνω), αναγέννηση (ανα + γέννηση), αναρωτιέμαι (ανα + -ρωτιέμαι).**
- γ) απο- (απ-, αφ-): προσδίδει στο β' συνθετικό τη σημασία της «απομάκρυνσης», της «αφαίρεσης», του «χρόνου» και άλλες σημασί-**

ες, π.χ. απόκοσμος (απο + κόσμος), αποδυναμώνω (απο + δυναμώνω), απόβραδο (απο + βράδυ).

- δ) δια- (δι-):** προσδίδει στο β' συνθετικό τη σημασία του «ανάμεσα», «παντού» και άλλες σημασίες, π.χ. διατρέχω (δια + τρέχω), διασπορά (δια + σπορά), διέξοδος (δι + έξοδος).
- ε) δυσ-:** προσδίδει στο β' συνθετικό τη σημασία του «δύσκολου», του «κακού», π.χ. δυσμορφία (δυσ + μορφή), δύσκαμπτος (δυσ + καμπή).
- στ) εν- (εμ-, εγ-):** προσδίδει στο β' συνθετικό τη σημασία του «μέσα», π.χ. εντοιχίζω (εν + τοιχίζω), εμποτίζω (εμ + ποτίζω), εγκοπή (εγ + κοπή).

- ζ) επι- (επ-, εφ-):** προσδίδει στο β' συνθετικό τη σημασία του «επάνω» και άλλες σημασίες, π.χ. επιγραφή (επι + γραφή), επίγραμμα (επι + γράμμα), επέκταση (επ + έκταση), έφιππος (εφ + ίππος).
- η) κατα- (κατ-, καθ-):** προσδίδει στο β' συνθετικό τη σημασία του «κάτω», της «εναντίωσης», της «υπερβολής» και άλλες σημασίες, π.χ. κατάβαση (κατα + βάση), καταδιώκω (κατα + διώκω), κατάγοιτεύω (κατα + γοιτεύω).
- θ) ξε- (και ξ- πριν από φωνήεν):** προσδίδει στο β' συνθετικό τη σημασία του «έξω», του «πολύ», της στέρισης, π.χ. ξεσπιτώνω (ξε + σπιτώνω), ξετρελαίνω (ξε + τρελαίνω), ξεπουλώ (ξε + πουλώ).
- ι) παρα- (παρ-):** προσδίδει στο β' συνθετικό τη σημασία του «ενώ-

**πιον», του «εναντίον», της από-
κλισης από το νόημα του β' συν-
θετικού και άλλες σημασίες, π.χ.
παρελαύνω (παρα + ελαύνω), πα-
ραβαίνω (παρα + βαίνω), παρα-
γνωρίζω (παρα + γνωρίζω).**

**ια) συν- (συγ-, συλ-, συμ-, συρ-, συσ-,
συ-, συνε-): προσδίδει στο β'
συνθετικό τη σημασία του «μαζί»,
π.χ. συνεργασία (συν + εργασία),
συγγενής (συγ + γένος), συρροή
(συρ + ροή).**

**ιβ) υπο- (υπ-, υφ-): προσδίδει στο β'
συνθετικό τη σημασία του «από
κάτω» και του «μείον», π.χ. υπο-
στήριξη (υπο + στήριξη), υπότα-
ση (υπο + τάση).**

**Σύμφωνα με ορισμένες αναλύσεις
της νέας ελληνικής, οι λέξεις που
σχηματίζονται με αχώριστα μόρια
είναι παράγωγες. Έτσι, οι προθέσεις
της αρχαίας ελληνικής αλλά και τα**

στερητικά μόρια θεωρούνται προθήματα που ανήκουν στην παραγωγή λέξεων, π.χ. ανα-βάλλω, εξ-άγω, ά-κακος.

➤ Η σύνθεση με ένωση λέξεων

Οι λέξεις που συνενώνονται ως α' ή β' συνθετικό για να αποτελέσουν μια σύνθετη λέξη μπορεί να είναι ουσιαστικά, επίθετα, αριθμητικά, ρήματα, μετοχές, επιρρήματα και προθέσεις. Μπορεί οι λέξεις που αποτελούν τη σύνθετη λέξη να ανήκουν στην ίδια γραμματική κατηγορία (π.χ. κιτρινόμαυρος [κίτρινος + μαύρος], ανοιγοκλείνω [ανοίγω + κλείνω]) ή σε διαφορετική (π.χ. σιγοτραγουδώ [σιγά + τραγουδώ]).

Η σημασία των σύνθετων λέξεων

Ως προς τη σημασία τους οι σύνθετες λέξεις διακρίνονται στις παρατακτικές, τις προσδιοριστικές, τις κτητικές και τις αντικειμενικές.

- **Παρατακτικές σύνθετες** είναι οι λέξεις που η σημασία τους αποτελεί τη σύνθεση των σημασιών που έχουν τα συνθετικά τους, π.χ. αλατοπίπερο (αλάτι και πιπέρι), νοτιοδυτικά (νότια και δυτικά).
- **Προσδιοριστικές σύνθετες** είναι οι λέξεις στις οποίες η σημασία του ενός συνθετικού προσδιορίζει τη σημασία του άλλου, π.χ. αγριοκάτσικο (άγριο κατσίκι), θαλασσοπούλι (πουλί της θάλασσας).
- **Κτητικές σύνθετες** είναι οι λέξεις που δηλώνουν εκείνο το πρόσωπο ή το αντικείμενο που έχει κάτι

ως κτήμα του ή ως χαρακτηριστικό του, π.χ. καλόκαρδη (αυτή που έχει καλή καρδιά), μεγαλόσωμος (αυτός που έχει μεγάλο σώμα).

- **Αντικειμενικές σύνθετες είναι οι λέξεις στις οποίες το ένα συνθετικό λειτουργεί ως αντικείμενο στο ρήμα που προκύπτει από το θέμα του άλλου συνθετικού, π.χ. ημεροδείκτης (αυτός που δείχνει την ημέρα), μηχανοδηγός (αυτός που οδηγεί μηχανή τρένου).**

Η μορφή των σύνθετων λέξεων

Το συνδετικό φωνήεν

Κατά τη σύνθεση δύο λέξεων, όταν η πρώτη είναι κλιτή ή επίρρημα, ανάμεσα στις δύο λέξεις μπαίνει συνήθως το φωνήεν ο, π.χ. τσιχλόφουσκα (τσίχλα + φούσκα), σιγοτραγουδώ (σιγά + τραγουδώ). Όταν το

αρχικό φωνήεν του β' συνθετικού είναι ο ή α, συνήθως το συνδετικό φωνήεν χάνεται, π.χ. αχυράνθρωπος (άχυρο + άνθρωπος), αλλά νοτιοανατολικός (νότιος + ανατολικός).

Τονισμός των σύνθετων λέξεων

Ο τόνος στις σύνθετες λέξεις ή παραμένει στη συλλαβή στην οποία τονίζεται το β' συνθετικό (π.χ. μηχανή → ραπτομηχανή, ακούω → κρυφακούω) ή ανεβαίνει μία ή και δύο συλλαβές (π.χ. κεράσι → πετροκέρασο, μαγαζί → μικρομάγαζο).

➤ Παρασύνθετες λέξεις

Παρασύνθετες ονομάζονται οι λέξεις που παράγονται από σύνθετες λέξεις, π.χ. βιβλιοθηκάριος (βιβλίο + θήκη + παραγωγική κατάληξη -άριος), ορειβασία (όρος + βαίνω +

-σία), βορειοελλαδίτης (βόρεια + Ελλάδα + -ίτης).

γ. Πολυλεκτικά σύνθετα

Είναι τριών ειδών:

- **Οι πολυσύνθετες λέξεις**, που αποτελούνται από τρία ή περισσότερα συνθετικά, π.χ. παλαιοβιβλιοπώλης (=παλαιός + βιβλίο + πουλώ).
- **Οι λεξικές φράσεις**, που αποτελούνται από επίθετο + ουσιαστικό ή ουσιαστικό + ουσιαστικό σε γενική και έχουν παγιωθεί ως εκφράσεις με ιδιαίτερη σημασία, π.χ. παιδική χαρά, λεξικό τσέπης.
- **Τα παραθετικά σύνθετα**, τα οποία είναι ζεύγη λέξεων που βρίσκονται στην ίδια πτώση και συνδέονται μεταξύ τους πιο χαλαρά από ό,τι τα σύνθετα που προέρ-

χονται από σύνθεση δύο ή περισσότερων λέξεων. Οι σημασιολογικές σχέσεις μεταξύ των δύο λέξεων είναι οι εξής: α) η σημασία της δεύτερης λέξης προσθέτει μια σημασία στην πρώτη λέξη (σχέση κατηγορουμένου), π.χ. ο νόμος πλαίσιο (= ο νόμος που είναι νόμος, αλλά λειτουργεί ως πλαίσιο αρχών), β) η σημασία της δεύτερης λειτουργεί ως παρομοίωση της πρώτης (σχέση μεταφορική), π.χ. λέξη κλειδί (= λέξη που μοιάζει να λειτουργεί σαν κλειδί). Γράφονται είτε με ενωτικό ανάμεσά τους είτε χωρίς ενωτικό, π.χ. λέξη-βάση, αλλά και λέξη βάση.

δ. Γνήσια και καταχρηστική σύνθεση

Γνήσια σύνθεση είναι η δημιουργία σύνθετων λέξεων κατά την οποία παρατηρούνται αλλαγές στην αρχική μορφή του α΄ ή και του β΄ συνθετικού, π.χ. θαλασσοπούλι από θάλασσα + πουλί, αλατοπίπερο από αλάτι + πιπέρι (βλ. και σ.61-62, ΣΤ΄ τόμος, «Η μορφή των σύνθετων λέξεων»). Η καταχρηστική σύνθεση συναντάται στις σύνθετες λέξεις στις οποίες δεν έχει μεταβληθεί η αρχική μορφή των συνθετικών τους, π.χ. Νεάπολη, από Νέα + πόλη Πανεπιστημιούπολη από Πανεπιστημίου + πόλη.

ε. Αρκτικόλεξα και ακρωνυμίες
Αρκτικόλεξα ονομάζονται οι λέξεις που σχηματίζονται από τα αρχικά

των λέξεων μιας φράσης, π.χ. Ε.Ρ.Τ. (Ελληνική Ραδιοφωνία-Τηλεόραση). Ακρωνυμίες ονομάζονται οι λέξεις που σχηματίζονται από τις αρχικές συλλαβές των λέξεων που αποτελούν μια φράση, π.χ. ΠΡΟΠΟ (προγνωστικά ποδοσφαίρου).

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΗΘΙΣΜΕΝΩΝ ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΩΝ ΚΑΙ ΑΚΡΩΝΥΜΙΩΝ

Α.Ε. = Ανώνυμη Εταιρεία

Δ.Ε.Η. = Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού

Δ.Σ. = Διοικητικό Συμβούλιο, Δημοτικό Συμβούλιο

Δ.Χ. = Δημόσιας Χρήσης (αυτοκίνητο)

Ε.Ε. = Ευρωπαϊκή Ένωση

Ε.Κ.Α.Β. = Εθνικό Κέντρο Άμεσης Βοήθειας
--

ΕΛ.ΤΑ. = Ελληνικά Ταχυδρομεία
Ε.Μ.Υ. = Εθνική Μετεωρολογική
Υπηρεσία
Ε.Ο.Τ. = Ελληνικός Οργανισμός
Τουρισμού
Η.Π.Α. = Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
Ι.Κ.Α. = Ίδρυμα Κοινωνικών
Ασφαλίσεων
Ι.Κ.Υ. = Ίδρυμα Κρατικών Υπο-
τροφιών
Ι.Χ. = Ιδιωτικής Χρήσης (αυτοκί-
νητο)
Ο.Ε.Δ.Β. = Οργανισμός Εκδόσεως
Διδακτικών Βιβλίων
Ο.Η.Ε. = Οργανισμός Ηνωμένων
Εθνών
Ο.Σ.Ε. = Οργανισμός Σιδηροδρό-
μων Ελλάδος
Ο.Τ.Ε. = Οργανισμός Τηλεπικοινωνιών
Ελλάδος
ΥΠ.Ε.Π.Θ. = Υπουργείο Εθνικής
Παιδείας και Θρησκευμάτων

ΥΠ.ΠΟ. = Υπουργείο Πολιτισμού
Φ.Π.Α. = Φόρος Προστιθέμενης
Αξίας

2.3. Οι σημασίες των λέξεων

Οι σημασίες των λέξεων σχετίζονται τις περισσότερες φορές με τα κοινωνικά δεδομένα, τις συνήθειες, το περιβάλλον, την εποχή αλλά και την αντίληψη που έχουν οι άνθρωποι για τα πράγματα και τις έννοιες. Έτσι, οι λέξεις, καθώς χρησιμοποιούνται, αποκτούν και άλλες σημασίες εκτός από την αρχική, ενώ χάνουν κάποιες άλλες. Γι' αυτό δεν αντιστοιχεί πάντα μία και μόνη σημασία σε μία λέξη, ενώ συχνά δύο ή και περισσότερες λέξεις έχουν παρόμοια σημασία ή και παρόμοια προφορά. Τις λέξεις αυτές τις ονομάζουμε πολύσημες. Οι λέξεις, λοι-

πόν, ανάλογα με τις σημασίες που εκφράζουν διακρίνονται στις εξής κατηγορίες:

- α) Μεταφορικές:** είναι οι λέξεις που χρησιμοποιούνται με σημασία διαφορετική από την αρχική (κυριολεκτική). Ανάμεσα όμως στη μεταφορική και την κυριολεκτική σημασία υπάρχει κάποια ομοιότητα, π.χ. Οι δρόμοι της πόλης είναι γεμάτοι αυτοκίνητα. (1) Η Άννα έχει να κάνει πολύ δρόμο μέχρι το πτυχίο. (2) Στην περίπτωση (1) η λέξη δρόμος χρησιμοποιείται κυριολεκτικά, ενώ στη (2) μεταφορικά. Το χαρακτηριστικό που διατηρείται στη μεταφορική χρήση είναι η πορεία προς μια κατεύθυνση.
- β) Ομώνυμες:** είναι οι λέξεις που, ενώ έχουν διαφορετική σημασία,

ακούγονται το ίδιο (ομόηχες ή ομόφωνες) ή και γράφονται το ίδιο (ομόγραφες), π.χ. έξι (= αριθμός) – έξη (= συνήθεια), καινός (= νέος)– κενός (= άδειος), όρος (= ρήτρα) - όρος (= βουνό), τόνος (= ψάρι) - τόνος (= σημάδι τονισμού).

γ) Παρώνυμες: είναι οι λέξεις που, ενώ διαφέρουν στη σημασία, έχουν παρόμοια προφορά, π.χ. αμυγδαλιά (= δέντρο) – αμυγδαλή (= αδένας στον λαιμό), αμνησία (= λήθη) – αμνηστία (= η χάρη για κάποιο αδίκημα), απολογία (= αναφορά των πεπραγμένων ενός κατηγορουμένου) – απολογισμός (= λογοδοσία). Στις παρώνυμες ανήκουν και όσες μοιάζουν στην προφορά, αλλά διαφέρουν στον τονισμό. Οι λέξεις αυ-

τές ονομάζονται τονικά παρώνυμα, π.χ. γέρος - γερός, ραφή - ράφι, φυλή - φίλη.

δ) Συνώνυμες: είναι οι λέξεις που οι σημασίες τους μοιάζουν, π.χ. θερμός - ζεστός, λείος - γυαλιστερός.

ε) Αντίθετες (ή αντώνυμες): είναι οι λέξεις που έχουν αντίθετη σημασία, π.χ. μικρός - μεγάλος, ζεστός - κρύος. Τα κυριότερα είδη αντίθετων σημασιών είναι η κλιμακωτή και η δυαδική αντίθεση: στην κλιμακωτή αντίθεση υπάρχουν ενδιάμεσες διαβαθμίσεις ανάμεσα στις αντίθετες λέξεις, π.χ. στην αντίθεση άσπρο - μαύρο υπάρχει το ενδιάμεσο γκρίζο. Στη δυαδική αντίθεση δεν υπάρχουν ενδιάμεσοι όροι, π.χ. αλήθεια - ψέμα. Ένα άλλο είδος αντί-

θεσης συναντάται στις αντίστροφες λέξεις, όπου οι δύο όροι της αντίθεσης περιγράφουν από διαφορετικές οπτικές γωνίες την ίδια σχέση, π.χ. δίνω - παίρνω.

στ) Ταυτόσημες: είναι οι λέξεις που έχουν –για ορισμένους ομιλητές της γλώσσας– την ίδια ακριβώς σημασία. π.χ. απίδι - αχλάδι, σκεπή - στέγη. Στην πραγματικότητα καμιά λέξη δεν έχει σε μια γλώσσα την ίδια ακριβώς σημασία με μια άλλη, γιατί μία από τις δύο θα έπαυε να χρησιμοποιείται.

ζ) Υπώνυμες: είναι οι λέξεις των οποίων η σημασία περιλαμβάνεται στη σημασία μιας άλλης λέξης, π.χ. η λέξη ροδιά είναι υπώνυμη της λέξης δέντρο.

Παρατηρώ και... καταλαβαίνω...

1. Στη νέα ελληνική υπάρχουν πολλά ζευγάρια λέξεων που έχουν την ίδια προέλευση και γι' αυτό μοιάζουν πολύ τα δύο σκέλη του ζευγαριού, τα οποία όμως διαφοροποιούνται άλλοτε σημασιολογικά και άλλοτε υφολογικά.

Παρατηρήστε τα παρακάτω παραδείγματα για να διαπιστώσετε αυτές τις διαφοροποιήσεις.

1α. Οι μαθητές και οι μαθήτριες τα παλιότερα χρόνια σημείωναν και τη βαρεία και την οξεία.

1β. Πήρε μια **βαριά** και άρχισε να γκρεμίζει τον μεσότοιχο που μας χώριζε.

2α. Κάθε μαθητής και κάθε μαθήτρια έπρεπε να μάθει απ' έξω από ένα **χωρίο**.

2β. Τα καλοκαίρια συνήθως πάμε στο **χωριό** μας για διακοπές.

3α. Μπροστά στο κτίριο της Νομαρχίας ήταν σταθμευμένα **εφτά** φορτηγά αυτοκίνητα.

3β. Η εβδομάδα έχει **επτά** ημέρες, ενώ ο χρόνος δώδεκα μήνες.

4α. Ο γιατρός του είπε ότι του λείπει **σίδηρος**.

4β. Όλα τα ρούχα τα σιδερώνει με το **σίδερο**.

5α. Α. Νικολαΐδης, **ιατρός**, απόφοιτος του Πανεπιστημίου της Νέας Υόρκης.

5β. Ο **γιατρός** δε θα δεχτεί σήμερα ασθενείς.

6α. Το τρίγωνο έχει τρεις **γωνίες**.

6β. Έφτιαξε μέσα στο σπίτι του τρεις καταπληκτικές **γωνιές**.

Στα παραδείγματα 3 και 5 οι χρωματιστές λέξεις παρουσιάζουν υφολογική διαφοροποίηση (3α, 5β = ουδέτερο ύφος, 3β, 5α = τυπικό ύφος), ενώ στα 1, 2, 4 και 6 η διαφοροποίηση είναι σημασιολογική.

2. Τα μορφήματα που προστίθενται στο θέμα μιας λέξης λέγονται παραγωγικές καταλήξεις (ή επιθήματα). Αυτές δίνουν μια πρόσθετη σημασία στη σημασία που δηλώνει η λέξη, π.χ. η παραγωγική κατάληξη -είο, όταν

προσθεθεί στη ρίζα της λέξης κουρέας, δίνει τη σημασία του τόπου στον οποίο εργάζεται ο κουρέας (παρόμοια και ταμείο, ιατρείο). Κάτι ανάλογο συμβαίνει και με την παραγωγική κατάληξη -άνος (-ανός). Όταν προσθεθεί στη ρίζα της λέξης Αμερική, παράγεται η λέξη Αμερικάνος, που δείχνει την καταγωγή (παρόμοια και Παριανός, Συριανός, Ναπολιτάνος κτλ.).

Παρατηρήστε τις παρακάτω παράγωγες λέξεις και τις σημασίες που παίρνουν από τις παραγωγικές καταλήξεις.

1.-της (δηλώνει το πρόσωπο το οποίο ενεργεί), π.χ. καθηγητής,

**βουλευτής, ποιητής, ενορχη-
στρωτής, ανιχνευτής κτλ.**

**2. -εια (δηλώνει ενέργεια ή από-
τέλεσμα μιας ενέργειας), π.χ. συ-
νήθεια, απείθεια, κακοήθεια.**

**3. -ώτης (δηλώνει καταγωγή),
π.χ. Ξανθιώτης, Ηπειρώτης, Σου-
λιώτης.**

**4. -ούλης (δηλώνει το μικρό [υ-
ποκορισμός]), π.χ. πατερούλης,
θειούλης.**

**5. -άρα (δηλώνει το μεγάλο, με-
γέθυνση), π.χ. πορτάρα, σπιτά-
ρα, αυλάρα, καρπουζάρα.**

**6. -τήρι (δηλώνει όργανο),
π.χ. ανοιχτήρι, σουρωτήρι, χω-
νευτήρι.**

**7. -άδα (δηλώνει ιδιότητα), π.χ.
αγριάδα, σπιρτάδα.**

3. Τα βιβλία αναφοράς στα οποία μπορεί να βρει κανείς λέξεις μιας γλώσσας είναι τα λεξικά. Παρακάτω παρουσιάζονται δείγματα από τα πιο συχνά είδη λεξικών. Παρατηρήστε τις ομοιότητες και τις διαφορές τους.

α. Ορθογραφικό λεξικό

**κρυσταλλένιος, κρυστάλλινος
κρυστάλλωμα, Κρυστάλλω
κρυσταλλώνω, κρυστάλλωση
κρυφός, κρυφολέω
κτήμα, κτηματίας
κτηνοτροφία
κτητικός
κτήτορας
κυβερνήτης, κυβερνείο
κυβικός, Κυζικηνός
κυδώνι, Κύθηρα, Κύθνος
κύκλος Κυλλήνη**

Κύκλωπας, κυκλώπειος

**(Αγγ. Κασσιγόνη, Νεοελληνικό
ορθογραφικό
λεξικό της Δημοτικής, Αθήνα,
Κούρος, 1977)**

β. Ερμηνευτικό λεξικό

**κατηγόρημα το [katiγórima] O49:
α. (γραμμ.) οι λέξεις ή η λέξη, η
οποία φανερώνει εκείνο που λέ-
γεται μέσα στην πρόταση για το
υποκείμενο και που μπορεί να εκ-
φράζεται μόνο με ρηματικό τύπο,
π.χ. «ο ήλιος λάμπει» ή να αποτε-
λείται από έναν τύπο του ρήμα-
τος 'είμαι' ή άλλου συγγενικού και
από ένα όνομα, επίθετο ή ουσια-**

στικό π.χ. «ο Αριστείδης έγινε στρατηγός».

β. (λογ.) το στοιχείο που συνιστά και χαρακτηρίζει μια έννοια, ή ιδιότητα ή ενέργεια κτλ. που αποδίδεται στο υποκείμενο της κρίσης. [λογ. <αρχ. Κατηγορήμα & σημδ. γαλλ. predicat]

κατηγορηματικός –ή –ό

[katiɣorimatikos] E1: 1. που διατυπώνεται με απόλυτο τρόπο, που δε δημιουργεί αβεβαιότητα, ερωτηματικά ή αμφισβητήσεις: η άρνηση του/ η διαβεβαίωσή του/ η απάντησή του ήταν κατηγορηματική. (φιλοσ.) κατηγορηματική προσταγή, κατηγορική. II (για προσ. που δηλώνει κτ. με κατηγορηματικό τρόπο): 'Ήταν ~στην

άρνησή του. Είμαι ~ ότι πρέπει να ληφθούν μέτρα.

2. (γραμμ.) που έχει θέση κατηγορουμένου: ~ προσδιορισμός. Κατηγορηματικό ρήμα, το κατηγόρημα μιας πρότασης όταν εκφράζεται με ρηματικό τύπο.

κατηγορηματικά: ΕΠΙΡΡ. 1. με κατηγορηματικότητα: Αρνήθηκε ~ την ανάμειξή του στην υπόθεση. Απάντησε~, ναι. (εκφρ.) ρητά και ~, απολύ-τως κατηγορηματικά: Δήλωσε ρητά και ~ ότι...

2. Η μετοχή χρησιμοποιήθηκε ~, ως κατηγορούμενο. [λογ. κατηγορηματ- (κατηγόρημα) -ικός, απόδ.:

1. γαλλ. categorique

(< λατ. categoricus < ελνστ. κατηγορικός)

2: γαλλ. predicatif]

**(Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο
Θεσσαλονίκης /
Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπου-
δών,
Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής,
Θεσσαλονίκη 1998)**

γ. Ετυμολογικό λεξικό

έλα προστ. του έρχομαι. αρχ. έλα,
προστ. του ελαύνω. Η σημερινή
σημ. μεσν.

έλαιο α' συνθετ. νεώτ. λογ, λέξε-
ων: ελαιογραφία, ελαιοδοχείο, ε-
λαιοπαραγωγή, ελαιοχρωματιστής
κ.τ.ο. αρχ. έλαιον.

ελαιώνας ο, λόγ., μεταγν. ελαιών.

έλασμα το, λογ., μεταγν. έλασμα
< ελαύνω.

ελαστικός επιθ., λογ., νεολάτιν,
elasticus <ελλ. έλασις <ελαύνω.

ελάτη η, λογ., αρχ. ελάτη.

ελατήριο το, λογ., αρχ. ελατήριον,
ουδ. του επιθ. ελατήριος.

έλατο το, αρχ. ελάτη.

**(Ν. Ανδριώτης, Ετυμολογικό
Λεξικό της Κοινής
Νεοελληνικής, Θεσσαλονίκη
1971)**

**δ. Ονομαστικό Λεξικό (= κατά-
ταξη λέξεων με βάση ευρύτερες
εννοιολογικές κατηγορίες)**

1166. ΚΟΥΡΕΥΜΑ

[κοπή των μαλλιών]

Ουσ. κούρευμα, κουρά, απόκαρσις, κ. κούρεμα, κόψιμο μαλλιών. [σύρριζα κούρευμα] εν χρω κουρά, κ. αποκούρεμα (αποτρίχωσις, 611).

κουρεύς, κ. κουρέας, μπαρμπέρης, (κομμωτής, 1165). [οργ.] κουρευτική μηχανή, (ψαλίς, 62). [αμοιβή] κ. κουρευτικά, μπαρμπεριάτικα.

κουρείον, κ. μπαρμπέρικο, -ερίό, (κομμωτήριο, 1165).

P. μ. [κόπτω την κόμην] κουρεύω, κείρο (την κώμην), κ. κόβω τα μαλλιά. [ολόγυρα]

περικείρω. [τελείως] αποκείρω, κ. αποκουρεύω.

Ρ. αμ. κουρεύομαι. [αντ] τρέ-φω κόμη, κομώ [τρέφω μακράν κόμην] μακροκομώ.

Επιθ. (από) κεκαρμένος, κουρεύ, κ. κουρεμένος. [σύριζα κουρεμένος] εν χρω κεκαρμένος, κ. αποκουρεμένος. [αντ.] ακούρευτος, κ. άκουρος. [έχων κόμην πλούσιαν] (κάρη) κομόων, (μαλλιαρός, 610).

κουρευτικός, (ξυριστικός, 1167), (κομμωτικός, 1165).

1167. ΞΥΡΙΣΜΑ

Ουσ. ξύρισμα, κ. ξουράφισμα, μπαρμπέρισμα / ανάστροφον-, κ. κόντρα – ξύρισμα, περντάχι.

**[οργ.] ξυράφιον, κ. ξ(ο)υράφι /
ξυριστική λεπίς, κ. (ξυριστική) λά-
μα, ξυραφάκι / ξυριστική μηχανή.
[αμοιβή] κ. ξυριστικά.**

**Ρ.μ. ξυρίζω, κ. ξουρίζω, ξουρα-
φίζω, μπαρμπερίζω.**

**Ρ.α.μ. ξυρίζομαι κλπ. ρ.μ. [αντ.]
(τρέφω γενειάδα, 612).**

**Επιθ. (ε)ξυρισμένος κλπ. ρ. [αντ.]
αξύ-, κ. αξούριστος,
αξ(ο)υράφιστος, (γενειοφόρος,
612).
ξυριστικός.**

**(Θ. Βοσταντζόγλου, Αντιλεξικόν
ή Ονομαστικόν
της Νεοελληνικής, Αθήνα, Δομή,
1990)**

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ

ΟΙ ΣΗΜΑΣΙΕΣ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ

**Μεταφορικές
Ομώνυμες
Παρώνυμες
Συνώνυμες
Αντίθετες
Ταυτόσημες
Υπώνυμες**

ΠΕΜΠΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΑ-ΚΕΙΜΕΝΟ-ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ

- **Οι λεκτικές πράξεις: το περιεχόμενο και οι κατηγορίες**
- **Η έννοια του κειμένου**
- **Τα κειμενικά είδη: αφηγηματικά, περιγραφικά, επιχειρηματολογικά**
- **Προφορικός και γραπτός λόγος**
- **Η έννοια του ύφους και το ύφος της νέας ελληνικής**
- **Σχήματα λόγου**

1. Η ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

Η Πραγματολογία αποτελεί ένα επίπεδο ανάλυσης της γλώσσας το

οποίο εξετάζει τη σχέση του εκφωνήματος με την περίπτωση στην οποία χρησιμοποιείται. Ενώ δηλαδή σε όλα τα άλλα επίπεδα ανάλυσης, από τη Φωνητική έως και το Λεξιλόγιο, εξετάζεται το παραγόμενο γλωσσικό προϊόν, ανεξάρτητα από τον παραγωγό του και τις συνθήκες μέσα στις οποίες παράγεται, στην Πραγματολογία αυτό που ενδιαφέρει είναι τα νοήματα και οι σημασίες που παίρνουν τα εκφωνήματα ανάλογα με τον χρόνο, τον χώρο, την κοινωνική θέση, τον ρόλο των ομιλητών, τον στόχο που επιδιώκεται και τα γλωσσικά και άλλα εξωγλωσσικά συμφραζόμενα.

Στην Πραγματολογία, λοιπόν, η γλώσσα εξετάζεται ως πράξη που επιτελείται από κάποιον ομιλητή και επηρεάζει τους συνομιλητές.

Άλλωστε, η Πραγματολογία ως επίπεδο ανάλυσης της γλώσσας γεννήθηκε ουσιαστικά από την ανάπτυξη της θεωρίας των λεκτικών πράξεων που διατυπώθηκε από τους φιλοσόφους John Austin, Paul Grice και John Searle κατά τις δεκαετίες 1960 και 1970. Βασική θέση της θεωρίας αυτής είναι ότι, κάθε φορά που λέμε ή γράφουμε κάτι στο πλαίσιο της επικοινωνίας, πράττουμε κάτι, π.χ. εκφωνώντας τη φράση Ξεκίνα για το σχολείο ζητώ από τον συνομιλητή μου να πάει στο σχολείο, να κάνει δηλαδή μια πράξη. Αντίθετα, αν η φράση Ξεκίνα για το σχολείο ήταν μια φράση που έπρεπε να τη μάθω απέξω ή να την εκφωνήσω για να μάθω, για παράδειγμα, πώς σχηματίζεται η προστακτική στο β' πρόσωπο του ρή-

ματος ξεκινώ, δε θα αποτελούσε η εκφώνησή της λεκτική πράξη.

Η θεωρία των λεκτικών πράξεων έστρεψε το ενδιαφέρον της Γλωσσολογίας από την εξέταση και την περιγραφή του συστήματος της γλώσσας στην εξέταση και περιγραφή εκφωνημάτων στο πλαίσιο της επικοινωνίας, όπου κάθε εκφώνημα αποκτά σημασία ανάλογα με τους παράγοντες που συμμετέχουν σε αυτήν, δηλαδή τις συνθήκες επικοινωνίας (πομπός, δέκτης, κανάλι, θέμα, σκοπός κτλ.). Στο πλαίσιο της επικοινωνίας, λοιπόν, προφορικής ή γραπτής, ο άνθρωπος, όταν παράγει λόγο, ταυτόχρονα επιτελεί και μια πράξη, η οποία μπορεί να είναι μια δήλωση, μια παράκληση, μια απειλή κ.ο.κ. Βασική μονάδα, λοιπόν, της Πραγματολογίας είναι η λεκτική πράξη, η οποία, σύμφωνα

με τη θεωρία που ανέπτυξε ο Austin, περιέχει τρεις διαφορετικές πράξεις:

α) Την πράξη της εκφώνησης, η οποία αναφέρεται στην εκφώνηση μιας φράσης μέσω του συνδυασμού ήχων ή γραφημάτων και λέξεων. Πρόκειται δηλαδή για την απλή εκφορά λέξεων και προτάσεων.

β) Την προσλεκτική πράξη, η οποία αναφέρεται στην πράξη που επιτελεί ο ομιλητής. Σ' αυτήν συνδέονται σε ένα εκφώνημα το πρόσωπο στο οποίο γίνεται αναφορά με το ρήμα που πραγματώνει την πρόθεση του αναφερόμενου. Μπορεί να έχει τη μορφή μιας παράκλησης, μιας ερώτησης, μιας ανακοίνωσης, μιας προσφοράς κ.ο.κ. Πρόκειται στην ουσία για την πράξη με την οποία ο ομιλητής προσδιορίζει τον τρόπο με τον

οποίο θα καταλάβει ο ακροατής την πρόθεσή του.

γ) Την πράξη επιτέλεσης, η οποία αναφέρεται στο αποτέλεσμα που επιδιώκει ο ομιλητής να έχει ένα εκφώνημα στον αποδέκτη.

Παράδειγμα

Αν δε μου δώσεις το βιβλίο, δε θα σου ξαναμιλήσω. (1)

Μου δίνεις, σε παρακαλώ, το βιβλίο; (2)

Είπες ότι θα μου δώσεις το βιβλίο. (3)

Θα μου δώσεις το βιβλίο; (4)

Δώσε μου αμέσως το βιβλίο. (5)

Υποθέτουμε ότι οι πέντε παραπάνω φράσεις εκφωνούνται από το ίδιο άτομο (π.χ. έναν/μια μαθητή/-τρια) και έχουν τον ίδιο αποδέκτη (π.χ. έναν/μια συμμαθητή/-τριά του/της).

Και οι πέντε φράσεις περιέχουν τον

ίδιο συνδυασμό αντικειμένου αναφοράς (βιβλίο) και ρήματος (δίνω). Καθεμιά όμως από αυτές τις φράσεις διαφέρει και ως προς την πράξη εκφώνησης και ως προς την προσλεκτική πράξη. Η (1) εκφράζει απειλή, η (2) παράκληση, η (3) αποτελεί μια ανακοίνωση, η (4) είναι ερώτηση και η (5) εκφράζει προσταγή.

Η παραπάνω θεωρία των λεκτικών πράξεων οδήγησε τους θεωρητικούς στην προσπάθεια ταξινόμησής τους. Σύμφωνα λοιπόν με την κατάταξη του Searle οι κατηγορίες των λεκτικών πράξεων είναι οι εξής:

α) Δηλωτικές, με τις οποίες δηλώνεται από τον ομιλητή η αλήθεια του περιεχομένου του εκφωνήματός του, π.χ. Η κ. Παπαδοπούλου βρίσκεται στο γραφείο της.

- β) Κατευθυντικές, με τις οποίες ο ομιλητής επιχειρεί να πείσει ή να κατευθύνει τον ακροατή, π.χ. Άνοιξέ μου, σε παρακαλώ, την πόρτα.**
- γ) Δεσμευτικές, με τις οποίες ο ομιλητής δεσμεύεται να πραγματοποιήσει αυτό που λέει, π.χ. Θα σου δώσω αύριο τα κλειδιά του σπιτιού.**
- δ) Εκφραστικές, με τις οποίες ο ομιλητής εκφράζει την ψυχική του κατάσταση απέναντι στο περιεχόμενο του εκφωνήματος, π.χ. Χαίρομαι πολύ για την επιτυχία σου.**
- ε) Διακηρυκτικές, με τις οποίες ο ομιλητής επιτελεί άμεσα μια πράξη, π.χ. Σε αναγορεύω διδάκτορα Φιλοσοφίας.**

Η ταξινόμηση αυτή δεν είναι και ούτε μπορεί να είναι απόλυτη, αφού μπορεί ένα εκφώνημα να ανήκει στη μια ή στην άλλη κατηγορία, π.χ. η φράση Χαίρομαι πολύ για την επιτυχία σου μπορεί να είναι είτε εκφραστική είτε δηλωτική λεκτική πράξη. Εξαρτάται από τη συνθήκη επικοινωνίας και από τα συμφραζόμενα.

Η συσχέτιση μιας πράξης εκφώνησης με την προσλεκτική πράξη και την πράξη επιτέλεσης από τον παραγωγό ενός εκφωνήματος αποτελεί διαδικασία η οποία διέπεται από ορισμένες αρχές που ισχύουν για κάθε είδος αλληλεπίδρασης στον γραπτό και στον προφορικό λόγο. Η κυριότερη από αυτές τις αρχές, που διατύπωσε ο φιλόσοφος Grice, είναι η αρχή της συνερ-

γασίας, η οποία αφορά την επιθυμία των επικοινωνούντων να συνεργαστούν και μέσω της οποίας εξελίσσεται ο διάλογος μεταξύ των συνομιλητών. Η αρχή της συνεργασίας αποτελείται, σύμφωνα πάντα με τον Grice, από τα εξής τέσσερα αξιώματα, τα οποία είναι κανόνες που ρυθμίζουν την επικοινωνία:

- α) Το αξίωμα της ποιότητας, το οποίο αφορά την επιθυμία μετάδοσης της αλήθειας από τους επικοινωνούντες.**
- β) Το αξίωμα της ποσότητας, το οποίο αφορά την ποσότητα των στοιχείων που μεταδίδονται από τους επικοινωνούντες, η οποία θα πρέπει να είναι επαρκής.**
- γ) Το αξίωμα της συνάφειας, το οποίο αφορά τη συνάφεια του υπό συζήτηση θέματος με τον**

σκοπό της επικοινωνίας, τα οποία θα πρέπει να συνδέονται μεταξύ τους στενά.

δ) Το αξίωμα του τρόπου, το οποίο αφορά τη σαφήνεια του λόγου και τη συνάφεια που πρέπει να έχουν μεταξύ τους τα νοήματα που μεταδίδουν οι επικοινωνούντες.

Οι αρχές αυτές συχνά παραβιάζονται από τους επικοινωνούντες με σκοπό να δηλωθούν κάποια υπονοήματα.

Με την έννοια που δόθηκε και δίνεται στην Πραγματολογία, αυτή σχετίζεται και με τη Σημασιολογία, αφού εξετάζει σημασίες, αλλά και με τον κλάδο που εξετάζει τη διάρθρωση των εκφωνημάτων σε κείμενα, δηλαδή την Κειμενογλωσσολογία ή Κειμενολογία. Γι' αυτό, στο παρόν κεφάλαιο θα γίνει λόγος για

στοιχεία που έχουν σχέση με το κείμενο, τη διάρθρωσή του, τα είδη του, την υφή και την ποικιλότητά του, στοιχεία δηλαδή που σχετίζονται με τη χρήση της γλώσσας σε πραγματικές επικοινωνιακές συνθήκες.

2. Η ΚΕΙΜΕΝΟΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ

2.1. Το κείμενο και η έννοιά του

Είναι γνωστό ότι η επικοινωνία μεταξύ των ατόμων γίνεται με διάφορα συστήματα σημείων (χειρονομίες, διάφορα σήματα, εικόνες κτλ.). Το πιο σημαντικό από αυτά τα συστήματα είναι η γλώσσα, μέσω της οποίας μπορούν να αποδοθούν λεπτές αποχρώσεις της πραγματικότητας. Όταν λέμε ότι η επικοινωνία διεξάγεται μέσω της γλώσσας, δεν

εννοούμε ότι γίνεται μέσω φθόγγων ή γραμμάτων ή μεμονωμένων λέξεων, αλλά με συνδυασμό αυτών των μονάδων, οι οποίες κατά την επικοινωνία συγκροτούν αυτό που ονομάζουμε κείμενο. Για να χαρακτηριστεί μια γλωσσική ενότητα κείμενο, είναι απαραίτητες κάποιες προϋποθέσεις:

α) Να έχει καθορισμένα όρια, αναγνωρίσιμα από τους συμμετέχοντες στην επικοινωνία, π.χ. μια διάλεξη για ένα συγκεκριμένο θέμα έχει μια αρχή και ένα τέλος που τα αναγνωρίζουν όλοι οι συμμετέχοντες. Πριν και μετά από τη διάλεξη αυτήν ο ομιλητής μπορεί να παράγει λόγο, αλλά ο λόγος αυτός συγκροτεί άλλα κείμενα.

β) Να έχει εσωτερική συνοχή, να αναφέρεται δηλαδή σε κάποια εξωγλωσσική πραγματικότητα, η οποία μπορεί να αποτελέσει μια ολότητα, π.χ. σε μια τηλεφωνική επικοινωνία, αν το ένα άτομο μιλά για τον καιρό, χωρίς να δίνει σημασία στο τι λέει ο άλλος, και αν ο άλλος μιλά για τις εξετάσεις που έχει την επόμενη ημέρα, η επικοινωνία αυτή δεν έχει συνοχή και δεν αποτελεί μια ολότητα, άρα δεν είναι ενιαίο κείμενο. Αντίθετα, αν και τα δύο άτομα αναφέρονται στην ίδια εξωγλωσσική πραγματικότητα, για παράδειγμα στον καιρό ή στις εξετάσεις, αυτή η τηλεφωνική επικοινωνία έχει συνοχή, αποτελεί μια ολότητα και χαρακτηρίζεται κείμενο.

- γ) Να συνδέεται με την πράξη της επικοινωνίας, πράγμα που σημαίνει ότι θα είναι αναγνωρίσιμες από τους συμμετέχοντες στην επικοινωνία οι προθέσεις του παραγωγού του λόγου και οι καταστάσεις για τις οποίες γίνεται λόγος, π.χ. η εκφώνηση της παροιμίας «Κάλλιο αργά παρά ποτέ» αποτελεί κείμενο, αν ειπωθεί από έναν ομιλητή με πρόθεση να συνοψίσει και να συμβολοποιήσει κάποιες καταστάσεις που παρουσιάζονται ή που περιέγραψε ο ίδιος ή κάποιος συνομιλητής του. Αλλιώς η ξερή εκφώνηση, χωρίς πρόθεση και χωρίς αναφορά σε κάποια κατάσταση, δεν την καθιστά κείμενο.**
- δ) Να έχει νόημα, να είναι δηλαδή τα νοήματα που περιέχει η**

γλωσσική ενότητα αναγνωρίσιμα όχι μόνο από σημασιολογική άποψη, αλλά και από την άποψη των νοημάτων που αναδύονται από τους παράγοντες που συμμετέχουν στην επικοινωνιακή συνθήκη στην οποία εντάσσεται το κείμενο, π.χ. η λέξη **ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ** ως τίτλος εφημερίδας έχει μια σημασία, αλλά ταυτόχρονα αναδύεται από τους επικοινωνιακούς παράγοντες (θέση τίτλου, έντυπο κτλ.) ένα ιδιαίτερο νόημα που την απομακρύνει από την κυριολεκτική σημασία της λέξης και δίνει το νόημά της.

Με βάση αυτές τις προϋποθέσεις ορίζουμε το κείμενο ως μια γλωσσική ενότητα που έχει καθορισμένα όρια, εσωτερική συνοχή και φέρνει τόσο στοιχεία από τις προθέσεις

του δημιουργού όσο και νοήματα που συνδέονται με εξωγλωσσικές καταστάσεις και επικοινωνιακές συνθήκες.

**Παρατηρώ και...
καταλαβαίνω...**

1. ΦΩΤΙΑ

Ας πάρουμε για παράδειγμα τη λέξη φωτιά. Η λέξη αυτή, είτε στον προφορικό είτε στον γραπτό λόγο, αποτελεί απλώς έναν συνδυασμό γραμμάτων (φθόγγων) με κάποια αρχή και τέλος και με μια εσωτερική συνοχή, αλλά δεν αναφέρεται σε καμιά αναγνωρίσιμη από τον ακροατή ή αναγνώστη κατάσταση, ούτε γίνονται γνωστές οι προθέσεις του

παραγωγού αυτής της λέξης ούτε οι επικοινωνιακές συνθήκες κάτω από τις οποίες έχει παραχθεί. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η λέξη φωτιά δεν αποτελεί σε καμιά περίπτωση κείμενο. Αν όμως η λέξη φωτιά εκφωνηθεί με δυνατό και αγωνιώδη φωνή από ένα άτομο προς άλλα άτομα σε χώρο που υπάρχουν οι προϋποθέσεις να ανάψει φωτιά (κτίριο, δάσος κτλ.), τότε αποτελεί κείμενο, γιατί συγκροτεί μια γλωσσική ενότητα που έχει όλες τις απαραίτητες προϋποθέσεις να γίνει αντιληπτή ως κείμενο (όρια, εσωτερική συνοχή, προθετικότητα, επικοινωνιακές συνθήκες).

2. Παρατηρήστε την παρακάτω πινακίδα:

**ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ Η ΕΙΣΟΔΟΣ
ΣΤΟΥΣ ΜΗ ΕΧΟΝΤΕΣ ΕΡΓΑΣΙΑ**

Οι σημασίες που μπορεί θεωρητικά να έχει είναι πολλές:

α) Απαγορεύεται η είσοδος σε όσους είναι άνεργοι.

β) Απαγορεύεται η είσοδος σε όσους δεν εργάζονται αυτή τη στιγμή κτλ.

**Αν η πινακίδα αυτή αναρτηθεί έξω από ένα εργοτάξιο, χώρο έξω από τον οποίο συνήθως τη βλέπουμε, παίρνει το εξής νόημα:
«Απαγορεύεται να μπαίνουν στον χώρο του εργοταξίου όσοι δε δουλεύουν σε αυτό και δεν έχουν**

σχέση με αυτό». Το νόημα αυτό το δίνει η ύπαρξη της περίπτωσης επικοινωνίας μαζί με τις άλλες προϋποθέσεις που την κάνουν κείμενο (όρια, εσωτερική συνοχή, προθετικότητα, επικοινωνιακές συνθήκες).

3. Το ίδιο μπορεί να παρατηρήσει κανείς στο παρακάτω εκφώνημα:

ΤΖΑΜΙΑ ΔΙΠΛΑ

Η φράση αυτή, γραμμένη με κεφαλαία, μπορεί να διαβαστεί με δύο τρόπους:

- α) τζάμια δίπλα,**
- β) τζάμια διπλά.**

Τη λύση θα τη δώσει η επικοινωνιακή συνθήκη. Η πινακίδα αυτή,

γραμμένη έξω από ένα κατάστημα που πουλάει τζάμια, θα διαβαστεί «Τζάμια διπλά». Αν όμως βρίσκεται στο διπλανό κατάστημα που πουλάει πιθανόν καθρέφτες ή είδη οικιακής χρήσης, θα διαβαστεί «Τζάμια δίπλα».

Επαρκής επικοινωνία μεταξύ δύο ή περισσότερων ατόμων υπάρχει μόνον, όταν οι συμμετέχοντες σε αυτήν είναι σε θέση να αντιληφθούν όλες τις παραπάνω παραμέτρους που συνθέτουν αυτό που ορίσαμε ως κείμενο. Το κείμενο λοιπόν αποτελεί τη βασική μονάδα επικοινωνίας και γι' αυτό η παρουσία του στη ζωή του ανθρώπου είναι ουσιώδης και σημαντική. Ο λόγος αυτός οδήγησε στα νεότερα χρόνια πολλούς επιστήμονες από διαφορετικές επι-

στημονικές περιοχές να ασχοληθούν θεωρητικά και πρακτικά με αυτό και την ανάλυσή του. Στον χώρο της Γλωσσολογίας ο κλάδος που ασχολείται με το κείμενο και την ανάλυσή του είναι η Κειμενογλωσσολογία.

Η Κειμενογλωσσολογία φαίνεται να συγκροτείται ως ιδιαίτερη επιστημονική περιοχή το τελευταίο τέταρτο του 20ού αι.

Τα πρώτα ίχνη της Κειμενογλωσσολογίας βρίσκονται στη Ρητορική των Αρχαίων Ελλήνων, που στόχευε στην ανάδειξη των λεκτικών στοιχείων και των μηχανισμών με τα οποία διαμορφώνονται τα κείμενα πειθούς. Θεωρητικός της Ρητορικής στην ελληνική αρχαιότητα του 4ου αι. π.Χ. είναι ο Αριστοτέλης.

Από τα τέλη του 19ου αι., και ιδίως μέσα στον 20ό αι., η έννοια του

κειμένου θεωρητικοποιείται αρκετά και διαμορφώνονται ορισμένες τάσεις και σχολές. Ορισμένες από αυτές τις τάσεις θεωρούν το κείμενο ένα στατικό προϊόν, μέσα στο οποίο αποτυπώνονται τα δεδομένα και οι προσωπικές καταστάσεις ενός ατόμου, του συγγραφέα, και τα στοιχεία του κοινωνικού και ιδεολογικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο παράγεται. Άλλες τάσεις πάλι θεωρούν το κείμενο ένα δυναμικό προϊόν, που δίνει τη δυνατότητα επικοινωνίας ανάμεσα στον πομπό και τον δέκτη.

Στα νεότερα χρόνια το κείμενο θεωρείται γενικά ένα πολυεπίπεδο νοηματικά προϊόν και έχει αποκτήσει τη σημασία που αναλύθηκε προηγουμένως (σσ.99-108, ΣΤ'τόμος).

2.2. Κειμενικά είδη

α. Γραπτά κειμενικά είδη

Παρακάτω παρατίθενται μικρά αποσπάσματα από γραπτά κείμενα που συναντούμε στην καθημερινή μας ζωή. Τα αποσπάσματα αυτά αναγνωρίζονται σχεδόν αμέσως από έναν αναγνώστη με μικρή εμπειρία στη γλώσσα και κατατάσσονται επίσης πολύ εύκολα στο κειμενικό είδος όπου ανήκουν. Έτσι, εύκολα θα αναγνωρίσει κανείς ότι:

- Το πρώτο απόσπασμα προέρχεται από κατάλογο τηλεφώνων.**
- Το δεύτερο προέρχεται από τουριστικό οδηγό.**
- Το τρίτο προέρχεται από επιστημονικό κείμενο ψυχολογικού περιεχομένου.**

Πρώτο απόσπασμα

ΠΡΩΤΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ

Κέντρο Υγείας.....2424022222

.....2424022592

Ιατρεία Περιφερειακά

Αλόνησου.....2424065208

Γλώσσας.....2424033504

Ν. Κλήματος.....2424033000

Αστυνομικό Τμήμα....2424022235

Αστυνομικοί Σταθμοί

Αλόνησου.....2424065205

Γλώσσας.....2424033333

Λιμενικοί Σταθμοί

Δεύτερο απόσπασμα

Εκτός από το Ρέθυμνο, ενδιαφέρον παρουσιάζουν επίσης οι πολιτιστικές εκδηλώσεις «Υακίνθεια» στο χωριό Ανώγεια στον Ψηλορείτη (54 χλμ. Ανατολικά του Ρεθύμνου), που γίνονται αρχές Ιουλίου και περιλαμβάνουν συμπόσια, ομιλίες, θεατρικές παραστάσεις, συναυλίες, προβολές ταινιών και, φυσικά, πανηγύρια με παραδοσιακές φορεσιές, κρητικά τραγούδια και μαντινάδες.

Αξίζει επίσης να πάτε στο πανηγύρι του Προφήτη Ηλία (19-20 Ιουλίου) στο χωριό Γερακάρι (41χλμ. ΝΑ του Ρεθύμνου), που περιλαμβάνει ανάβαση στο όρος Κέδρος, λειτουργία στην εκκλησία του Προφήτη Ηλία που βρίσκεται μέσα σε σπήλαιο και παραδοσιακά κρητικά

γλέντια με ζωντανή μουσική και παραδοσιακά φαγητά.

Τρίτο απόσπασμα

Ο όρος «σωματικά χαρακτηριστικά» ή «εικόνα σωματικού εαυτού» (body image) αναφέρεται στην εικόνα του σώματος όπως τη βιώνει το ίδιο το άτομο. Ο Rosenberg επισημαίνει ότι τα σωματικά χαρακτηριστικά αποτελούν μία ιδιαίτερη σημαντική πτυχή της αυτοαντίληψης όταν παρουσιάζονται σαφώς διαφοροποιημένα από την αντικειμενική πραγματικότητα ή όταν συγγρούονται με τις αντιλήψεις των άλλων. Η σπουδαιότητά τους για την αυτοαντίληψη του ατόμου βρίσκεται σε στενή συνάρτηση με το εξελικτικό στάδιο στο οποίο βρίσκεται το άτομο.

Καθώς τα παιδιά ωριμάζουν και το κοινωνικό τους περιβάλλον αλλάζει ή διευρύνεται, η αυτοαντίληψή τους υφίσταται σημαντικές αλλαγές. Με την πάροδο της ηλικίας, η τάση να ορίζουν τον εαυτό τους αποκλειστικά και μόνο ως προς τα εμφανή χαρακτηριστικά αντικαθίσταται από την τάση να ορίζουν τον εαυτό τους ως μία ψυχολογική οντότητα. Με βάση τις κοινωνικές τους εμπειρίες και τη γνωστική τους ανάπτυξη, αποκτούν προοδευτικά διαφοροποιούμενες αυτόπεριγραφές και, συγχρόνως, αναπτύσσουν την ικανότητα να διακρίνουν τους «πραγματικούς» από τους «πιθανούς» τους εαυτούς. Επιπλέον, η αυτοπεριγραφές γίνονται όλο και πιο αφηρημένες και η εικόνα του εαυτού όλο και πιο περίπλοκη.

β. Προφορικά κειμενικά είδη

Παρατίθενται παρακάτω δύο δείγματα προφορικού λόγου που έχουν παραχθεί από υποθετικούς ομιλητές. Ένας έμπειρος ακροατής πολύ εύκολα μπορεί να αναγνωρίσει το πλαίσιο μέσα στο οποίο πραγματώνεται η καθεμιά από αυτές τις συνομιλίες και να την κατατάξει στο κειμενικό είδος όπου ανήκει.

- Το πρώτο προέρχεται από διδασκαλία.
- Το δεύτερο προέρχεται από αίτημα ενός ανήλικου προς έναν μεγαλύτερο.

Πρώτο απόσπασμα

Δ(ασκάλα). Σήμερα θα μιλήσουμε για τον μαγνητισμό. Μαγνητισμό ονομάζουμε την ιδιότητα των υλικών

σωμάτων που εμφανίζεται ως αντίδραση στην επίδραση του μαγνητικού πεδίου, δηλαδή, όταν ένα υλικό βρεθεί σε ένα μαγνητικό πεδίο, ασκούνται πάνω του δυνάμεις που τις ονομάζουμε μαγνητικές.

Μ(αθητής). Κυρία, τι είναι το μαγνητικό πεδίο;

Δ. Μαγνητικό πεδίο ονομάζουμε τον χώρο μέσα στον οποίο παρουσιάζονται κάποιες δυνάμεις πάνω σε ηλεκτρικά φορτία που κινούνται.

Δεύτερο απόσπασμα

A. Να πάω σινεμά σήμερα το βράδυ;

B. Πήγες και χθες! Κάθε μέρα σινεμά;

A. Είναι όμως ένα έργο που πήρε βραβείο. Παίζουν ...

B. Όχι ... δε θα πας.

A. Σε παρακαλώ, αφού ...

Πώς γίνεται να αναγνωρίζουμε από πολύ λίγες λέξεις τον τύπο του κειμένου στο οποίο ανήκει κάθε απόσπασμα λόγου από αυτά που παρατέθηκαν παραπάνω; Ποια είναι η χρησιμότητα της αναγνώρισης αυτής; Στις ερωτήσεις αυτές απαντούν οι θεωρητικοί που ανέπτυξαν τη θεωρία των κειμενικών ειδών.

Στο προηγούμενο κεφάλαιο αναφέραμε ότι η γλώσσα αποκτά νόημα μόνο μέσα στο κείμενο. Τα κείμενα παρουσιάζονται πάντοτε μέσα σε κοινωνικές συνθήκες και κατασκευάζονται πάντοτε για κάποιους σκοπούς: να πληροφορήσουν, να διασκεδάσουν, να διαφημίσουν κτλ. Οι κοινωνικές συνθήκες κάτω από τις οποίες παράγονται τα κείμενα ασκούν μεγάλη επίδραση σε αυτά,

τόσο στη μορφή όσο και στο περιεχόμενό τους. Αυτό σημαίνει ότι κάθε κείμενο φέρνει μαζί του ορισμένα από τα χαρακτηριστικά των συνθηκών και ιδίως των περιστάσεων που προκάλεσαν την παραγωγή του. Πολλές από αυτές τις συνθήκες και τις περιστάσεις είναι εντελώς τελετουργικές, με αυστηρή σειρά στους λόγους και στις πράξεις, όπως για παράδειγμα είναι η βάπτιση, η συνεδρίαση της Βουλής, ένας αθλητικός αγώνας κτλ. Άλλες πάλι είναι λιγότερο τελετουργικές, όπως οι συζητήσεις ανθρώπων που δε γνωρίζονται καλά, μια γραπτή ανακοίνωση κτλ.

Τα κειμενικά είδη, λοιπόν, ή «τα είδη λόγου», είναι συμβατικές μορφές κειμένων που περιέχουν ορισμένα κειμενικά χαρακτηριστικά ως

προς τη δομή, τη μορφή και το περιεχόμενο. Τα χαρακτηριστικά αυτά αντικατοπτρίζουν τις κοινωνικές περιστάσεις μέσα στις οποίες παράγονται τα κείμενα. Έτσι, μια συνέντευξη ανήκει σε ένα κειμενικό είδος με ορισμένα χαρακτηριστικά, τα οποία αντιπροσωπεύουν την κοινωνική περίσταση της συνέντευξης, τη συζήτηση δηλαδή δύο ανθρώπων, κατά την οποία ο ένας ρωτά και ο άλλος απαντά, με σκοπό αυτή η συζήτηση (συνέντευξη) να δημοσιοποιηθεί σε τρίτα πρόσωπα. Μια διαφήμιση ανήκει σε ένα κειμενικό είδος που έχει ορισμένα κειμενικά χαρακτηριστικά και στη δομή και στη μορφή και στο περιεχόμενο (σύντομο κείμενο, περιεκτικό, ελκυστικό κτλ.), που αντικατοπτρίζουν την κοινωνική περίσταση της διαφήμισης.

Με την έννοια που δόθηκε προηγουμένως στα κειμενικά είδη, γίνεται αντιληπτό ότι αυτά είναι πάρα πολλά σε αριθμό. Γι' αυτό έχουν γίνει προσπάθειες να κατηγοριοποιηθούν με βάση ορισμένα κριτήρια (δομικά, περιεχομένου, γλωσσικά κ.ά.), να ομαδοποιηθούν σε μεγάλες κατηγορίες και να ταξινομηθούν. Σήμερα υφίστανται στη βιβλιογραφία ορισμένες προτάσεις κατηγοριοποίησης και ταξινόμησης, οι οποίες, χωρίς να συμφωνούν μεταξύ τους, υποδεικνύουν πολύ γενικές κατηγορίες ομοειδών κειμένων, που ονομάζονται «γένη». Μία από αυτές τις προτάσεις διακρίνει τρεις μεγάλες γενικές κατηγορίες κειμένων: τα περιγραφικά (περιγραφή) και τα αφηγηματικά (αφήγηση), τα οποία εντάσσονται στον αναφορικό λόγο, και τα επιχειρηματολογικά ε-

πιχειρηματολογία), τα οποία εντάσσονται στον κατευθυντικό λόγο.

Περιγραφικά κείμενα: αναπαριστούν γλωσσικά πρόσωπα, χώρους, αντικείμενα και καταστάσεις της εμπειρίας του ομιλητή-συντάκτη και διακρίνονται σε αντικειμενικά και υποκειμενικά. Στα πρώτα χρησιμοποιείται συνήθως γ' πρόσωπο, παθητική σύνταξη και απουσιάζει ο μεταφορικός λόγος. Στα δεύτερα χρησιμοποιούνται κυρίως το α' πρόσωπο και αρκετές μεταφορές. Τα συχνότερα μορφοσυντακτικά στοιχεία τα οποία χρησιμοποιούνται στα περιγραφικά κείμενα είναι τα επίθετα, τα επιρρήματα, ο ενεστώτας και τα βοηθητικά ρήματα. Τα περιγραφικά κείμενα χαρακτηρίζονται συνήθως από σαφήνεια, ακρίβεια και παραστατικότητα.

Αφηγηματικά κείμενα: αναπαριστούν γλωσσικά εξιστορήσεις με μια ορισμένη σειρά πραγματικών ή φανταστικών συμβάντων, πράξεων και ενεργειών, που συνέβησαν ή κατασκευάστηκαν από τα συμμετέχοντα στην αφήγηση πρόσωπα. Διακρίνονται σε μυθοπλαστικά, που ανήκουν στη λογοτεχνία και έχουν περιεχόμενο μη πραγματικό, σε ιστορικά, όπου εξιστορούνται γεγονότα του παρελθόντος, και ρεαλιστικά, όπου εξιστορούνται γεγονότα σύγχρονα με τον χρόνο του αφηγητή. Εξελίσσονται πάνω σε δομικά σχήματα συμβάντων, τα οποία συνδέονται συνήθως μεταξύ τους χρονικά. Κυριαρχεί ο αόριστος χρόνος και το συνοπτικό ποιόν ενέργειας, ενώ πολύ συχνά χρησιμοποιούνται χρονικά επιρρήματα. Τα αφηγηματικά κείμενα περιέχουν συνδετικές

λέξεις και φράσεις που δείχνουν τη χρονική σειρά των γεγονότων.

Επιχειρηματολογικά κείμενα:
περιέχουν γλωσσικά στοιχεία με τα οποία ο ομιλητής-συντάκτης επιχειρεί να επηρεάσει τον αποδέκτη του κειμένου, με σκοπό την αλλαγή της άποψης και της στάσης του. Εξελίσσονται πάνω σε δομικά σχήματα συμβάντων και καταστάσεων, που οδηγούν σε μια έκβαση την οποία ο ομιλητής (ή ο συγγραφέας) προαποφάσισε. Από τα πιο συνηθισμένα γλωσσικά στοιχεία που χρησιμοποιούνται είναι τα σχήματα λόγου (ρητορικές ερωτήσεις, επαναλήψεις, ελλείψεις κ.ά.), σύνδεσμοι και επιρρήματα που εξασφαλίζουν τη στενή σύνδεση των νοημάτων (και, αλλά, βέβαια, φυσικά, λοιπόν κ.ά.) και εκφράσεις που δηλώνουν

το πιθανό (μπορεί, υποθέτω, κατά τη γνώμη μου κ.ά.) και το αναγκαίο (πρέπει, χρειάζεται κ.ά.).

Μια ανάλογη αλλά πιο γενική κατηγοριοποίηση των κειμένων είναι αυτή που τα διακρίνει σε προφορικά και σε γραπτά.

Τα προφορικά κείμενα διέπονται από τα χαρακτηριστικά του προφορικού λόγου, ο οποίος είναι οικείος, απροσχεδίαστος, αυθόρμητος, άμεσος και εφήμερος. Γι' αυτό τα προφορικά κείμενα περιέχουν γλωσσικά στοιχεία που αποτελούν απόρροια αυτών των χαρακτηριστικών, όπως η παρατακτική σύνταξη, η ενεργητική σύνταξη, οι ελλείψεις, οι επανεκκινήσεις, οι επαναλήψεις, συχνά οι ασυνταξίες κ.ά.

Τα γραπτά κείμενα διέπονται από τα χαρακτηριστικά του γραπτού

λόγου, ο οποίος είναι προσχεδιασμένος, έμμεσος και έχει διάρκεια. Απόρροια αυτών των χαρακτηριστικών είναι τα γλωσσικά στοιχεία των γραπτών κειμένων, που είναι συνήθως η υποτακτική σύνταξη, ο μεγάλος αριθμός ονοματικών φράσεων, η παθητική σύνταξη κ.ά.

Ανάμεσα σε αυτές τις κατηγορίες κειμένων, οι οποίες, όπως περιγράφηκαν, αποτελούν τα δύο άκρα ενός συνεχούς, βρίσκονται προφορικά κείμενα, άλλα με περισσότερα και άλλα με λιγότερα στοιχεία των γραπτών κειμένων, και γραπτά με περισσότερα ή λιγότερα στοιχεία των προφορικών.

**Παρατηρώ και...
καταλαβαίνω...**

1. Παρατηρήστε τα παρακάτω κείμενα.

Το πρώτο προέρχεται από το εξώφυλλο ενός βιβλίου. Το δεύτερο προέρχεται από οδηγίες χρήσης φαρμάκου.

2.1. Γενικές πληροφορίες: τα δραστικά συστατικά του είναι ένας συνδυασμός δύο αντιόξεων ενώσεων, υδροξείδιο αργιλίου και υδροξείδιο μαγνησίου (τα δισκία περιέχουν επίσης ανθρακικό μαγνήσιο) καθώς επίσης και σιμεθικόνης, η οποία ανακουφίζει από το φούσκωμα (μετεωρισμό).

2.2. Ενδείξεις: γαστροδωδεκαδακτυλικό έλκος, αιμορραγική γαστρίτιδα, οισοφαγίτιδα από γαστροοισοφαγική παλλινδρόμηση, γενικά καταστάσεις γαστρικής υπερέκκρισης, γαστρίτιδες, δυσπεπτικά ενοχλήματα.

2.3. Αντενδείξεις: δεν αναφέρονται απόλυτες.

2.4. Ειδικές προφυλάξεις και προειδοποιήσεις κατά την χρήση:
Σε νεφρική ανεπάρκεια και ιδιαίτερα σε μακροχρόνια χορήγηση, υπάρχει αυξημένος κίνδυνος εμφάνισης συνδρόμου ένδοιας φωσφόρου με υπερασβεστιουρία και οστεομαλάκυνση ή επιβάρυνσης του ανοϊκού συνδρόμου του υποβαλλόμενου σε αιμοκάθαρση. Επίσης υπάρχει αυξημένος κίνδυνος εμφάνισης νευρολογικών, νευρομυϊκών και καρδιαγγειακών διαταραχών. Προσοχή επίσης απαιτείται σε άτομα με έντονη δυσκοιλιότητα και ιδιαίτερα ηλικιωμένα ή που βρίσκονται σε άναλο δίαιτα. Σε ανάγκη λήψης και άλλων φαρμάκων η λήψη τους να γίνεται με χρονικό μεσοδιάστημα 2 ωρών.
Κύηση: δεν υπάρχουν επαρκείς κλινικές μελέτες σε εγκύους.

Εν τούτοις δεν θεωρείται επιβλαβές για εγκύους υπό την προϋπόθεση ότι αποφεύγονται μακροχρόνιες μεγάλες δόσεις.

Γαλουχία: δεν υπάρχουν στοιχεία για τα αντιόξινα που περιέχουν αργίλιο, μαγνήσιο και σιμεθικόνη που να δείχνουν ότι δεν πρέπει να χορηγούνται σε γυναίκες που θηλάζουν.

Δεν επηρεάζει την ικανότητα οδήγησης και χειρισμού μηχανημάτων.

Διαπιστώνουμε ότι υπάρχουν πολλά στοιχεία γλωσσικά (λεξιλόγιο, σύνταξη κτλ.), δομικά (παράγραφοι) και μορφολογικά (παραρτίαση κειμένου, γραμματοσειρές κτλ.) που διαφοροποιούν πολύ τα δύο κείμενα.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ. ΣΥΝΤΑΞΗ

β. Επιρρηματικές προτάσεις.....	5
γ. Αναφορικές προτάσεις.....	18
Συνοπτικός πίνακας.....	32

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ. ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΑ – ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

1. Η σημασία, η λέξη και το λεξιλόγιο.....	34
2. Το λεξιλόγιο και οι σημασίες της νέας ελληνικής.....	39
2.1. Η καταγωγή των λέξε- ων.....	39

2.2. Ο σχηματισμός των λέξε-	
ων.....	44
α. Παράγωγες λέξεις.....	46
Παράγωγα ρήματα.....	47
Παράγωγα ουσιαστικά.....	48
Παράγωγα επίθετα.....	52
Παράγωγα επιρρήματα.....	53
β. Σύνθετες λέξεις.....	54
Σύνθεση με αχώριστα μόρια	
(προθηματοποίηση).....	54
Η σύνθεση με ένωση λέξε-	
ων.....	59
Παρασύνθετες λέξεις.....	62
γ. Πολυλεκτικά σύνθετα.....	63
δ. Γνήσια και καταχρηστική σύν-	
θεση.....	65

ε. Αρκτικόλεξα και ακρωνυμίες.....	65
2.3. Οι σημασίες των λέξεων.....	68
Συνοπτικός πίνακας.....	87

ΠΕΜΠΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ. ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΑ – ΚΕΙΜΕΝΟ- ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ

1. Η Πραγματολογία.....	88
2. Η Κειμενογλωσσολογία.....	99
2.1. Το κείμενο και η έννοιά του.....	99
2.2. Κειμενικά είδη.....	111
α. Γραπτά κειμενικά είδη.....	111

**β. Προφορικά κειμενικά εί-
δη.....116**

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.